

АКАДЕМІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Валентина Потапова, Галина Дегтярьова,
Олександр Мокрогуз, Олександр Желіба, Ірина Ковач

МЕДІАОСВІТА В ОГНІ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ КУРСУ «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА»/«ІСТОРІЯ»

Медіаосвіта в огні. Методичні рекомендації для вчителів курсу «Громадянська освіта»/«Історія». Навчально-методичний посібник / Потапова В. І., Дегтярьова Г. А., Мокрогуз О. П., Желіба О. В, Ковач І. М./ за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф., Євтушенко Р. І. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2023. 61 с.

ISBN 978-617-7370-51-1

Посібник розрахований на викладачів історії та громадянської освіти, які прагнуть засвоїти додаткові можливості для практичної роботи з формування медіаграмотності в пошукачів освіти за умов інформаційно-ідеологічного протистояння. Автори деталізували сучасну понятійно-термінологічну систему, створили методичні вправи, які можна використовувати на заняттях. Запропоновані матеріали спрямовані на системне та усвідомлене засвоєння методик критичного мислення й декодування дезінформації та пропаганди.

Авторки/Автори:

Потапова Валентина (модуль 1), Мокрогуз Олександр (модуль 2),
Дегтярьова Галина, Желіба Олександр (модуль 3), Ковач Ірина (модуль 4)

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Internews
Local voices. Global change.

Академія Української Преси

Виготовлення цього посібника стало можливим завдяки фінансовій підтримці Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), що була надана через проєкт «Медійна програма в Україні», який виконує міжнародна організація Internews. Ця програма зміцнює українські медіа та розширює доступ до якісної інформації. Зміст матеріалів є виключно відповідальністю громадської організації «Академія української преси» та не обов'язково відображає точку зору USAID, уряду США та Internews.

На обкладинці — малюнок «Війна 2022» Таракало Дарини, учениці Опорного закладу загальної середньої освіти імені Василя Стуса Краматорської міської ради Донецької області. Це робота-переможниця конкурсу медіатворчості «Війна нашими медіаочима», який організувала Академія української преси.

© Потапова В. І., Дегтярьова Г. А., Мокрогуз О. П.,
Желіба О. В., Ковач І. М., 2023
© Академія української преси, 2023
© Центр вільної преси, 2023

Зміст

Вступ	5
Модуль 1. Постправда в інформаційних війнах	6
Модуль 2. Роль медіа в провокуванні конфліктів та поширенні стереотипів. Ршистська пропаганда як аналог нацистської	27
Модуль 3. Як читати новини під час війни	34
Модуль 4. Російська пропаганда на окупованих територіях в умовах інформаційного вакууму ...	50

Повномасштабна війна, яку 24 лютого 2022 р. розпочала Російська Федерація, спрямована проти української державності.

Якщо у збройному конфлікті боротьба йде за території, то в інформаційних війнах вона точиться за авдиторії. Інформаційний простір під час криз уже не суто інформаційний, він перетворюється на пропагандистський. За умов протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді особливе значення має збереження та розвиток української громадянської та історичної освіти.

Міністерство освіти і науки України вважає, и вважає, що важливо формувати в учнів чітку понятійну систему, що завадить ворожій пропаганді підмінювати поняття та маніпулювати свідомістю. Серед актуальних дефініцій, відповідно до вікових особливостей учнів, варто звертати особливу увагу, зокрема, на такі поняття: ідеологія, геополітика, нація, політична нація, націоналізм, національна держава, імперія, колоніалізм, республіка, демократія, ксенофобія, тоталітаризм та його різновиди (комунізм, фашизм, нацизм, рашизм-путінізм), експансія, сепаратистський рух, політика «умиротворення», геноцид, репарація, інформаційні війни і постправда.

Авторський колектив посібника об'єднав медіаосвітян-експертів, авторів численних навчальних програм та підручників, наших колег, які на собі відчували, що таке інформаційний вакуум, створений російською пропагандою.

У книжці ви знайдете модулі, де деталізовано поняття «інформаційної війни» та «постправди», створено методичні вправи, які дають змогу працювати з ними на заняттях.

Є окремий модуль, де йдеться про «рашизм», як цей термін означає ідеологію, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, військовому експансіонізмі, нетерпимості до культури інших народів; на тоталітаризмі радянського типу, змішаному з ультра націоналізмом і культом особи, використанні російського православія для виправдання дій центральної влади. Тут декодовано роль пропаганди в становленні рашизму.

Дослідження «Споживання медіа» (осінь 2022), яке виконала соціологічна компанія «InMind» на замовлення міжнародної неприбуткової організації Internews, що реалізує «Медійну програму в Україні» за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), засвідчило, що якщо до війни респонденти використовували зазвичай 1–2 джерела новин, то з початком воєнних дій вимушені використовувати від 3 до 5 джерел для отримання різноманітнішої картини.

Відповідно змістилися і «вимоги» до видів контенту в інтернеті: серед тих, хто отримує інформацію з соцмереж, **62 % віддають перевагу коротким відео і 61 % — коротким інформаційним повідомленням**. Тому ми розробили модуль «Як читати новини під час війни».

У модулі «Російська пропаганда на окупованих територіях в умовах інформаційного вакууму» йдеться про життєву необхідність критично мислити за умов атаки дезінформацією і пропагандистськими медіа.

Нас можна віддалити від рідних, зруйнувати наші домівки, примусити жити в поневіряннях, тривогах і страху за тих, хто протистоїть агресору, але не можна відібрати допитливість, бажання вчитися, навчати і ділитися.

Оксана Волошенюк, Валерій Іванов, Раїса Євтушенко — наукові редактори видання

ПОСТПРАВДА В ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙНАХ

Конспект рекомендовано для використання під час опрацювання тем:

«Громадянська освіта» (розділ 5. «Світ інформації та масмедіа»)

Тема 3. Маніпулятивний вплив медіа: Маніпуляції в медіапросторі. Як розпізнати фейкову інформацію, пропаганду, постправду. Роль медіа в провокуванні конфліктів та поширенні стереотипів. Що таке «мова ворожнечі» і як її розпізнати. **Інформаційні війни.**

Чільне питання: Чому попри «відкритість інформаційного/цифрового світу» велика кількість людей свідомо обирає фейкову інформацію? Що таке постправда і як сталося, що сьогодні вона домінує в інформаційному просторі?

МОТИВАЦІЙНИЙ СКЛАДНИК / ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТТЯ

Складником російської агресії проти України стала масштабна інтервенція в медіапросторі й не лише українському, а й зарубіжному. Поширення російських медіанаративів, спрямованих на виправдовування та легалізацію війни проти України, має на меті створити потужний інструмент політичного панування, який дасть змогу насаджувати «свої сенси» та «свою реальність». Сьогодні факти та правда опинилися під загрозою, поступившись місцем «постправді». Теперішнє протистояння в інформаційній війні не може зводитися лише до виявлення та спростування фейків російської пропаганди (переважно це стало змістом діяльності Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки і Центру протидії дезінформації при РНБО України), а й розумінню того, що таке «постправда», механізмів її побудови та існування.

Усвідомлення природи «постправди» в умовах збройної агресії РФ — важливий чинник в інформаційно-ідеологічному протистоянні з «руським миром» не лише в українському та європейському просторі, а й у стратегічній боротьбі сенсів і світоглядів після деокупації територій України.

Донесення правдивої інформації про війну в Україні — складний і тривалий процес, що має свою специфіку, обмеження та часові перспективи. Водночас він уже потребує формування громадянської компетентності учнівства, донесення до громадян України, які тривалий час перебувають під впливом окупаційної влади РФ, об'єктивної інформації про агресію Кремля в Україні; чіткого окреслення адресатів, форми і змісту інформаційного контенту. При цьому спочатку йдеться не про «перепереконавання», а скоріше про формування ґрунту для сумнівів, створення умов для змін у свідомості окремих категорій населення — від зміни ставлення до «спецоперації» до усвідомлення злочинів окупаційного путінського режиму.

Ця тема важлива для розуміння особливостей сучасних інформаційних війн. Вона безпосередньо пов'язана із загальною метою курсу громадянської освіти, базується на його завданнях та створює додаткові можливості для практичної роботи з темою.

Освітнє завдання модуля — ознайомити з поняттям «постправда», навчити вирізняти та відокремлювати його від значення словосполучення «недостовірна інформація», визначати інші аспекти цього явища. Також треба звернути увагу на практичний аспект модуля, а саме формування навички розрізняти та визначати явище постправди, створювати медіапродукти для подолання маніпулятивного впливу.

Робота над матеріалом, де йдеться про маніпулятивні чинники формування «викривленої реальності» дасть змогу виробити поведінкову модель протидії впливові постправди як у власному інформаційному полі, так і в спільноті. Важливо, щоб учнівство дістало мотивацію до оцінювання новітніх інструментів маніпуляції та пропаганди, а також стимул до усвідомленої участі в інформаційному протистоянні в умовах збройної агресії РФ.

Ключові поняття та ідеї	Постправа Недостовірні інформація Інформаційно-комунікативні технології Інтерпретація фактів Фейки Маніпуляції свідомістю Пропаганда
Очікувані освітні результати для учасників заняття	Називати функції медіа в демократичній державі та наводити приклади їхнього впливу на ухвалення рішень Визначати причини, фактори та основні складники постправи Застосовувати поняття «постправа», «маніпуляції», «пропаганда», «інформаційна бульбашка», «інтерпретації», «судження» Пояснювати , як медіа впливають на формування громадської думки Вміти користуватися базовими технологіями запобігання впливові маніпулятивних і пропагандистських медіаповідомлень Висловлювати власне ставлення щодо свободи інформації в сучасному світі, але усвідомлювати важливість критичного підходу до інформації
Орієнтовна тривалість заняття	45 хв
Необхідне обладнання	Доступ до інтернету для перегляду відео, відеопроєктор для показу записаних наперед відеофрагментів, екран, видруковані необхідною кількістю матеріали для учнів

ТЕОРЕТИЧНИЙ СКЛАДНИК

Масмедіа виконують у суспільстві одночасно кілька функцій: інформаційну, критичну, контрольну; вони надають факти, формують та інтегрують громадську думку. Протягом розвитку медіа сформувалися різні види впливу відповідно до цілей:

- ▶ пропагандистський вплив тоталітарного періоду (**мав на меті змінити громадську думку «так, як треба»**);
- ▶ опосередкований вплив 50-х років ХХ ст. (**був спрямований на посилення, а не на зміну настанов реципієнтів**);
- ▶ аксіологічний вплив 60-х років ХХ ст. (**передбачав добір тієї інформації, що узгоджується з певними цінностями**);
- ▶ концептуальний вплив 70-х років ХХ ст. (**був зорієнтований на формування концептів, інтерпретацію обговорюваних тем, а не на ставлення людей до цих тем**);
- ▶ особистісний вплив 80-х років ХХ ст. (**цілеспрямований вплив на всі види повсякденного практичного досвіду реципієнтів**).

На початку ХХІ ст. у зв'язку з розвитком інших каналів інформування (інтернет-блогів, соціальних мереж тощо) медіа почали поступово втрачати авторитет. На думку Олександри Марків, доцентки НПУ імені М. П. Драгоманова, «... інші канали і джерела інформування полонили суспільство в інформаційному вакуумі, де завдяки маніпулятивним засобам відбувається засвоєння ілюзій щодо дійсності, яку цілеспрямовано створили суб'єкти маніпуляцій, **показали фальшиву картину і підставну «альтернативну» реальність**».

Це явище дістало назву «постправа» та стало трендом у комунікації. Його пов'язують з поширенням ролі соціальних мереж, коли кожен власник профілю перетворюється з медіума (посередника в ланцюгу комунікацій) у саме медіа, коли будь-яка людина може коригувати базове повідомлення згідно зі своїми уявленнями про факт.

Оксфордський словник у 2016 році вказав, що постправа позначає обставини, за яких об'єктивні факти менш значущі для формування громадської думки, ніж апелювання до емоцій та особистих переконань.

Тобто **постправа** — це коли емоції, викликані ситуацією, більше впливають на формування громадської думки, аніж факти, що лежать в її основі. Тобто, коли “*emotio*” бере гору над “*ratio*”. Постправа швидше позначає взаємовідносини між сприйняттям реальності та самою реальністю, тоді як фейки позначають спосіб викривлення сприйняття реальності. Якщо говорити просто, то постправа — це байдужість до того, як і що відбувається насправді, тоді як фейк — спосіб обманути.

З другої половини 2016 року термін «постправа» почали вживати в ширшому розумінні. Сьогодні це поняття охоплює весь комплекс нових явищ у сфері комунікацій, зокрема широке використання ботів і тролів, нові способи використання відео, а також певні форми зміщення семантичних акцентів (цілеспрямована підміна новим змістом старих понять). У сучасному світі практично неможливо обґрунтувати будь-який факт завдяки його об'єктивності або достовірності. Сумніву піддається все, а аудиторія сама вирішує для себе, що для неї найцінніше, вірогідне та ближче. Вона почала довіряти своїй правді, що базується на власному досвіді, знаннях і думках.

У дефініції постправи префікс «пост-» означає не те, що це ситуація «після» правди в часовому вимірі (як, наприклад, тоді, коли кажемо про «постмодерний» час або «посттравматичний стан»), а те, що правда стала неважливою.

Лексема **post-truth** в англійській мові існує як прикметник і часто використовується в конструкціях «**post-truth politics**» (політика постправи) або «**post-truth era**» (епоха постправи), «**post-truth world**» (світ постправи), «**post-truth White House**» (Білий дім постправи) тощо.

Укладачі Кембридзького словника тлумачать термін «**постправа**» як такий, що вказує на ситуацію, за якої громадяни з більшою ймовірністю пристануть на аргумент, заснований на емоціях і переконаннях, ніж на фактах. Товариство німецької мови обрало словом року прикметник «**postfaktisch**», що перекладається українською як «постфактичний» і вказує на явище в соціально-політичних дискусіях, коли емоції важать більше, ніж факти. У словнику Королівської академії іспанської мови термін «**posverdad**» означає навмисне викривлення реальності, що використовує переконання й емоції з метою впливу на громадську думку та соціальні відносини.

На думку завідувача катедри соціальної епістемології Ворицького університету (Велика Британія) С. Фуллера, аналіз явища постправи починається від ідей Платона, що започаткували традиції європейської філософії політики. «Якщо уявити альтернативні способи існування світу, то виявиться, що це тільки казка. Платон підтримував цю ідею. Вона і тепер спрацьовує, і це ідея постправи»

Найвідомішу дефініцію цього поняття сформулював Арістотель: «Казати про суще, що його немає, або про не-суще, що воно є, значить говорити хибно; а казати, що суще є і не-сущого немає, значить говорити істинно».

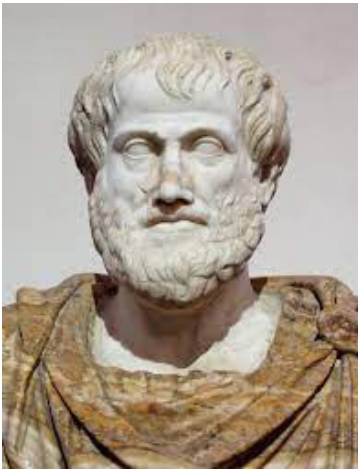
Ізраїльський історик Ювал Ной Харарі, у своєму бестселері «21 урок для 21 століття» пропонує вважати, що «людство завжди існувало в епоху постправи», бо «залежить від мітів і віри в них».

Сучасний філософ А. Кіркпатрік вважає, що «постправа — це наша чума. І як чума, ця ідея не щось нове. Зрештою, так звана ера постправи, в якій ми тепер живемо, не більш ніж сучасне уособлення постмодернізму».

Виходячи з цих тез, суть феномену постправи слід шукати в особливостях людського пізнання реальності, незрозуміння сенсу того, що відбувається, суб'єктивності процесу перетворення уявлень у переконання.

У своїй книжці «Постправа» Лі Макінтайр зазначає: «Люди не схильні безпідставно сумніватися в очевидному факті або факті, який легко довести; так роблять лише для власної вигоди. Якщо чіємусь переконанню загрожує «незручний факт», іноді легше поставити під сумнів факт, а не переконання. Це стається як на свідомому, так і на несвідомому рівнях (іноді особа, яку ми намагаємося переконати, — це ми самі), але річ у тому, що таке «постправдиве» ставлення до фактів буває лише тоді, коли ми намагаємося оборонити те, що для нас важливіше за саму правду».

Також Лі Макінтайр вказує на різні способи «розхитати правду»: «Насамперед важливо усвідомити, що іноді ми помиляємося і кажемо речі неправдиві, не маючи

Арістотель

Ювал Ной Харарі

Лі Макінтайр

цього на меті. У такому разі особа висловлює «неправду», але це не тотожне брехні, адже помилка не зумисна. Наступний крок — це «**зумисне ігнорування**» (willful ignorance), коли насправді ми не знаємо, правдиве щось чи ні, але однаково це кажемо, не завдаючи собі труда перевірити, слухна наша інформація чи ні. У цьому разі в нас є всі підстави звинувачувати особу в лінстві, адже якщо факти легкодоступні, то, роблячи неправдиві заяви, вона принаймні частково відповідає за ігнорування правди. Далі йде брехня, коли ми кажемо неправду з метою ввести когось в оману. Це важлива віха, бо тут ми перейшли межі і збираємося обдурити інших, хоч і знаємо, що кажемо неправду. За означенням, кожна брехня має свою аудиторію. Ми можемо не відчувати відповідальність за висловлення неправди, якщо ніхто її не слухає (або якщо ми певні, що ніхто сказаному не повірить), але якщо ми ставимо собі за мету маніпулювати думкою інших і переконати їх у чомусь, що є неправда, і ми про це знаємо, тут ми переходимо від звичайної «інтерпретації» фактів до фальсифікації».

Виділяють кілька причин поширення феномену постправди:

- ▶ ліберальна демократія вступила у фазу, коли межі дозволеного стали розширюватися та розмиватися;
- ▶ розвиток інформаційних технологій та соціальних мереж досяг того рівня, який дав змогу індивідам і малим групам впливати на політичні процеси;
- ▶ поява гедоністичного масового інформаційного суспільства, яке віддає перевагу сенсаціям, душевному комфортові та простим рішенням.

Як результат, механізми формування мережевого інформаційного поля почали задавати парадигму маніпулювання масовою свідомістю. В умовах сукупного впливу старих і нових медіа, фабрик фейків та соціальних мереж в інформаційному просторі утверджується своєрідна екосистема дезінформації. У таких умовах звичайному користувачеві або читачеві практично неможливо відрізнити правду від брехні.

Причинами поширення **постправди** в суспільстві стали брак необхідного рівня освіти, фрагментарність свідомості, примітивність мислення, особливості мови та сприйняття інформації широкими масами населення, домінування комунікації і пошуку інформації в соціальних мережах замість пошуку та перевірки інформації в надійних джерелах.

Ще фактори, що вплинули на становлення **ери постправди**:

- ▶ властиві індивідуумові та суспільству соціально-психологічні феномени, які обумовлюють неповне або викривлене сприйняття інформації;
- ▶ масова культура, що формує в людини та суспільства «альтернативну етику» з її проміжними стадіями між правдою та брехнею, виправданням брехні та перенесенням брехні з етичного до комічного поля;
- ▶ філософія та естетика постмодернізму, що внесла в масову аудиторію уявлення про відносність моральних категорій, а також про їхню незначність;
- ▶ політичні інститути, що використовували маніпулятивні технології, вплив на емоційну сферу, популістські ідеї, фальсифікації та дезінформацію. Все це спричинило формування в аудиторії цинічного та недовірливого ставлення до еліт, експертів і традиційних медіа;
- ▶ старі та нові масмедіа, які перетворилися на канал для розповсюдження фейкових новин, маніпуляцій, пропаганди та емоційної напруги;
- ▶ інформаційні технології, які призвели до дезорієнтації індивіда в потоці інформації, розпаду аудиторії на інформаційно ізольовані спільноти, що значною мірою спростили процес розповсюдження недостовірної інформації.

Отже, ключові ознаки **ери постправди** — мітологізація свідомості та панування стереотипів в умовах надінтенсивних інформаційних потоків, свідомі дії зі створення, розповсюдження та доведення до суспільства повністю або частково недостовірної інформації шляхом прямого інтенсивного впливу на емоції та особисті переконання громадян, ігноруючи незручні факти і оцінки.

Слово «**постправда**» гранично нормативне, воно виказує стурбованість тих, кому не байдуже поняття правди і хто відчуває, що воно опинилося в небезпеці.

Поява «нової журналістики», «блогерство» також вплинула на появу **постправди**. Тексти збагатилися вигаданими подіями та ситуаціями, фальсифікація фактів використовувалась для «збагачення» історій цікавими деталями.

Белетристика — ще один фактор, який сприяв поширенню **постправди**, на думку Р. Кееса. Він називає її **faction**. Белетристика — художня література, яка, використовуючи реальні факти, вводила читача в оману.

Важливою силою для поширення **постправди** стала кіноіндустрія. Реальні факти викривлювалися та створювалося мітичне життя, якого насправді не існувало.

В українську мову термін увійшов як іменник і набув майже синонімічного значення зі словом «фейк», що заважає правильному розумінню сутності явища постправди й обмежує можливості його використання на заняттях з медіаосвіти.

Професор Георгій Почепцов, експерт у галузі медіакомунікацій, аналізуючи співвідношення понять «**постправда**» і «**пропаганда**», зауважує: «Постправда і пропаганда дивовижно близькі. Це гілки одного дерева. Різниця полягає тільки в одному — спотворення, яке застосовують, випадкове чи системне. Пропаганда — це система неправди, постправда може бути природним розумінням ситуації саме таким чином окремою людиною».

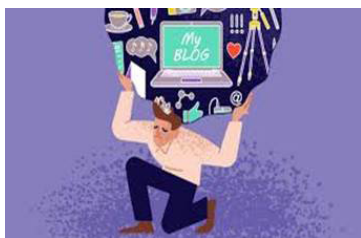
Під час визначення методів та способів «декодування» в інформаційних потоках вчителів доречно опиратися на методи роботи з **пропагандою**.

Водночас слід зауважити, що феномен **постправди** в умовах тотальної цифровізації суспільства неможливо зрозуміти без поняття «**інформаційної бульбашки**», що зумовлена зростанням обсягів інформації, збільшенням джерел її знаходження, швидким розвитком інформаційно-комунікативних технологій. І, як наслідок, недостатність можливостей аудиторії медіапроцесу пристосовуватися до кардинальних змін інформаційного середовища.

У суспільстві споживання індивід перетворюється на споживача інформації, що прагне до комфорту у використанні. Це обов'язково приводить суб'єктів-розповсюджувачів інформації до потреби подавати інформацію спрощено, емоційно привабливо, технічно доступно завдяки використанню арсеналу ІКТ (інформаційно-комунікативних технологій). Наприклад, за участю штучного інтелекту пошукової мережі споживач швидко опиняється в «**інформаційній бульбашці**» й починає одержувати інформацію, що її фільтрує алгоритм відповідно до його уподобань. Така система відмежовує від контакту з незручними ідеями й критичною інформацією, що призводить до спрощеного сприйняття інформації. У комунікативних практиках (як у міжособистісних, так і в соціальних мережах) індивіди прагнуть будувати зв'язки із суб'єктами, близькими за інтересами та цінностями.

Елі Перистер використала метафору «**фільтр-бульбашка**» для опису структури сприйняття сучасної людини. «Фільтр-бульбашка» — сукупність індивідуальних переваг, які, оточуючи людину, не дозволяють новій, неочікуваній, нестандартній інформації проникати в її свідомість. У її формуванні важливу роль відіграє персоналізований пошук інформації і сервіси рекомендацій. Вони і є та інформація, яку хоче отримати користувач, тож підлаштовуються під смаки і переваги, залишаючи менше шансів для ознайомлення з різноманітними джерелами, різними поглядами на одну подію, тобто фактично призводять до інтелектуальної ізоляції.

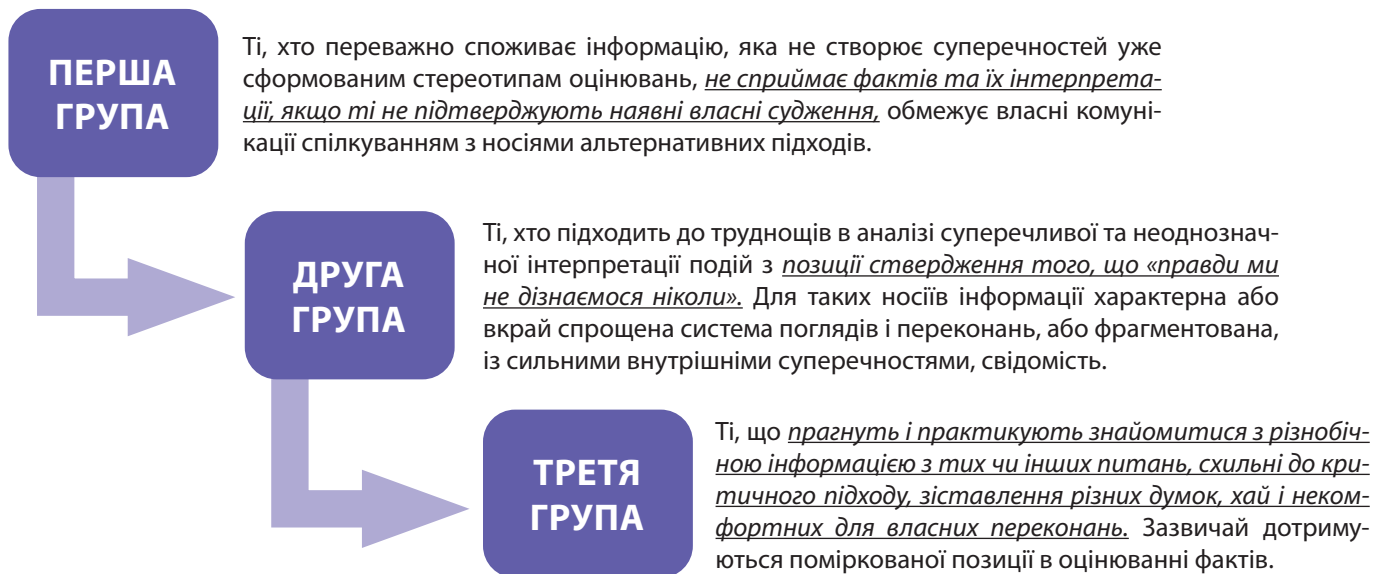
Циркуляція інформації в такому селективному та обмеженому колі неминуче приводить до появи «**ефекту ехокамери**», коли відбувається обмін схожими за змістом думками, значно посилюються власні переконання, не передбачено можливості аналізу та врахування альтернативної думки. Це дуже ускладнює наближення до

Георгій Почепцов

істинного розуміння дійсності та створює преференції для домінування постправди в комунікаційному просторі. Навіть маючи реальні, зокрема технічні, можливості виходу за межі «інформаційної бульбашки» чи «ехокамери», індивід здебільшого не поспішає виходити поза зону власного інформаційного комфорту, який став складником побутового комфорту.

Споживачів інформації в епоху постправди можна розмежувати так.

Отже, в кожного представника вищезгаданих груп виникає своя правда, бо вони розуміють інформацію відповідно до своїх переконань, емоцій, фонових знань, до своєї позиції, до того, чому і в що готові вірити. Розуміння фактів, їх аксіологія (орієнтація в розумінні на те, що відповідає особистим запитам людини, — факт як цінність) дозволяє дослідникам явища постправди говорити про цілеспрямований добір фактів, в основі якого лежить суб'єктивний чинник. Тому вкрай важливо сьогодні розрізнати між собою реальний опис подій і їх інтерпретацію, тобто дійсні факти й думку щодо них. Здебільшого люди чують тільки те, що хочуть почути, бо здобувають знання тільки з тих джерел, з упередженням яких вони заздалегідь погоджуються.

«Якби постправда була брехнею, то навіщо було б вигадувати новий термін? Зрештою, опускання поняття «постправда» до примітивного «брехня» — типова спроба примітивізації поняття. Бо суть постправди в тому, що вона не брехня, а **інтерпретація правди**. Спектр таких інтерпретацій такий великий, що вони можуть як злегка коригувати факти, так і цілковито їх деформувати (саме цей аспект помилково асоціюється з брехнею). Якщо говорити прямо, то постправда — це притаманна пересічним обивателям вульгаризація фактів, бо ці обивателі (сиріч — маси) не мають навичок професійно працювати з інформацією, перевіряти її, аналізувати та відділяти факти від суджень. Якщо особа приправляє факт персональною емоцією, що резонує з емоціями інших обивателів, повідомлення перетворюється на вірусне і миттєво шириться соціальними мережами, що схоже на ефект снігової кулі — вона не зупиниться, поки її не переб'ють наступні «снігові кулі».

Явище постправди у XXI ст. не можна ігнорувати, бо саме завдяки йому ми спостерігали «дивні» виборчі перегони у Сполучених Штатах, країнах Європи тощо. Саме постправда сформувала майже всебічну підтримку російським суспільством збройної агресії проти незалежної України.

На жаль, людство дістало «зворотний ефект» від цифрової ери у вигляді загрози, що «ховається» в середині кожного споживача інформації.

Рекомендована література

Посібники:

1. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни у мережевому он-лайн просторі. Навчальний посібник. 2016. URL: <http://www.interinf.chnu.edu.ua/res//interinf/Inf%20vijny.pdf>.

Монографії:

1. Почепцов Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 316 с.
2. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.
3. Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Харків. Vivat, 2022. 384 с.
4. Лі Макінтайр. Постправда/ пер. з англ. Роксоляни Свято. Київ. ArtHuss, 2021. 208 с.

Статті

1. Візниця Ю. В. Проблеми дослідження феномену «постправда» в медіакомунікаційному просторі. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2019. Вип. 83. С. 93–101. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/3650>.
2. Горбенко Н. Ю. Постправда як феномен сучасної політики. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/10139>.
3. Марків О. Блог як засіб маніпулювання і протидії маніпулятивним впливам в умовах інформаційної війни. *Журналістика, видавнича справа, редагування: вчора, сьогодні, завтра*: збірник наукових праць «Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій». — Вип. V. — Київ: ДП «Експрес-об'ява», 2015. — С. 26–36.
4. Марків О. Постправда та фактчекінг — тренди сучасної комунікації. *Наука та освіта : ключові питання сучасності* : міжнародна науково-практична конференція, 18 травня 2018 р., м. Чернігів. 2018. Т. 11. — С. 112–119. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/26107?show=full>.
5. Почепцов Г. Постправда як новий виток розвитку цивілізації. URL: <https://uatribune.com/postpravd>.

Інтернет-ресурси:

1. Академія української преси. URL: <https://www.aup.com.ua/>.
2. STOP FAKE. URL: <https://www.stopfake.org/uk/golovna>.
3. Сайт Куншт. Подкасти Постправда URL: <https://kunsht.com.ua/podkasty/>
4. Детектор медіа. URL: <https://detector.media/>

МЕТОДИЧНИЙ СКЛАДНИК

Методичні особливості заняття: Заняття — частина теми 3. Маніпулятивний вплив медіа (розділ 5) Навчальної програми для закладів загальної середньої освіти «Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту». Відповідає завданню курсу б) : розвиток політичної, правової, економічної, соціальної, культурної, медійної грамотності учня/учениці, гнучкості й адаптивності, комунікабельності, готовності до співпраці, здатності залагоджувати конфлікти й запобігати дискримінації. Спрямовано на формування таких компетентностей: інформаційно-цифрової, соціальної та громадянської.

Сприятиме розвитку громадянської компетентності учнівства як результату навчання і таких складників, як:

- ▶ *соціально-комунікативний: вміння й навички спілкування та встановлення конструктивних відносин між людьми, діалогу і громадського обговорення суспільно значущих проблем;*
- ▶ *інформаційно-медійний: вміння критично мислити; вміння шукати, аналізувати, оцінювати інформацію, критично оцінювати медіаповідомлення на основі аналізу джерел, соціальної ситуації;*
- ▶ *розв'язання соціальних конфліктів, проблем: уміння розв'язувати соціальні суперечності; формування настанови на толерантне залагодження конфліктів;*
- ▶ *відповідальний соціальний вибір й ухвалення рішень: готовність до ухвалення обґрунтованих рішень на основі усвідомленого й виваженого вибору;*
- ▶ *громадянська участь: настанова на відповідальну суспільну діяльність; навички участі в соціальних та політичних процесах.*

Особливість заняття — спрямованість на ознайомлення з поняттям «**постправда**» та його значенням в інформаційних війнах під час збройного російсько-українського конфлікту. Для опрацювання цього поняття на заняттях з громадянської освіти передбачається, що учні оволоділи поняттями «маніпуляції», «фейки», «пропаганда», «стереотипи». Методична частина складається з набору вправ, може бути застосована під час використання «конструктора» занять.

Вправа 1

Крок 1 (20 хв)

1. Запропонуйте учням надати власне тлумачення поняття «**постправда**» та зафіксуйте відповіді на дошці.

Постправда — це...

Надайте для опрацювання в групах або в парах кілька означень поняття «**постправда**»:

- ▶ **постправда** позначає обставини, за яких об'єктивні факти менш значущі для формування громадської думки, ніж апелювання до емоцій та особистих переконань;
- ▶ **постправда** — термін для характеристики ситуації, коли емоції, викликані нею, більше впливають на формування громадської думки, аніж факти, що лежать в основі ситуації. Тобто, коли "emotio" бере гору над "ratio";
- ▶ **постправда** вказує на ситуацію, за якої громадяни з більшою ймовірністю пристануть на аргумент, заснований на емоціях і переконаннях, ніж на фактах;
- ▶ «**posverdad**» означає навмисне викривлення реальності, яке використовує переконання й емоції з метою впливу на громадську думку та соціальні відносини;

- ▶ **«постправда»** — це явище, коли щось справляє враження правдивого, навіть якщо факти це не підтверджують.

Порівняйте поняття із запропонованим тлумаченням від учнів. Обговоріть збіги або відмінності, що сприяло або заважало надати власне тлумачення. Надайте інформацію про появу поняття, використовуючи матеріали для вчителя з теоретичної частини рекомендацій.

Запропонуйте визначити «головні терміни», через які тлумачиться поняття **«постправда»**. Записуйте за учнями слова/поняття на дошці чи великому аркуші паперу (у разі використання онлайн-сервісів можна скористатися інструментом Mentimeter або Padlet).

Обговоріть з учнями результати, наголосіть на тому, що постправда — це один з інструментів маніпуляцій, який змінює не лише громадську думку, а й впливає на особистому рівні на переконання користувача медіаконтенту.

2. Попросіть учнів у парах або в малих групах ознайомитися з фрагментом книжки Лі Макінтайра «Постправда», який стосується перекручування фактів, заперечення очевидних аргументів і відвертої брехні під час та після президентських перегонів у США 2016 року.

«Після виборів ситуація лише погіршалася. Трамп заявив — знову ж таки, не спираючись на жодні факти, — що він виграв за результатами народного голосування (*хоча насправді Гілларі Клінтон отримала десь на три мільйони голосів більше*), якщо відняти мільйони голосів тих, хто голосував нелегально. І він уперто стверджував, попри консенсус сімнадцятиох американських розвідувальних служб, нібито росіяни не втручалися в американські вибори. Одна з його довірених осіб, здавалося, вирішила вгамувати хаос і заявила, що, «на жаль, такої речі, як факти, більше не існує».

Склавши 20 січня 2017 року президентську присягу, Трамп озвучив ще низку нових неправдивих фактів: начебто він здобув найбільшу електоральну перемогу з часів Рейгана (*що не так*); що натовп, який зібрався на його інавгурацію, найбільший в історії США (*фотодокази це заперечують, а записи метрополітену у Вашингтоні (округ Колумбія) свідчать про зменшення пасажиропотоку того дня*); що після його промови в ЦРУ йому аплодували стоячи (*насправді він навіть не пропонував офіцерам сісти*). На початку лютого Трамп заявив, що кількість убивств у країні найбільша за останні 47 років (*за даними уніфікованих зведень ФБР про злочини, показники того року були майже рекордно низькі*). Остання заява обурює подвійно, бо спирається на давнішу фантазію, яку Трамп озвучив на з'їзді Республіканської партії, де намагався переконати, ніби рівень злочинності зростає. Коли про це спитали Ньюта Гінґріча (*на той час заступник Трампа*), у прямому етері відбувся дивовижний обмін репліками між ним і журналісткою Сі-Ен-Ен Елісін Камеротою.

Камерота: Тяжких злочинів поменшало. Економіка зростає.

Гінґріч: У великих містах їх не стало менше.

Камерота: За офіційними даними, рівень тяжких злочинів, тобто вбивств, упав. Їх таки стало менше.

Гінґріч: А чому тоді їх стало більше в Чикаго, і Балтиморі, і Вашингтоні?

Камерота: Звісно, є регіони, де ми не можемо повністю викоринити вбивства.

Гінґріч: І я кажу про столицю держави, третє за розміром місто...

Камерота: Однак тяжких злочинів у країні стало значно менше.

Гінґріч: Готовий закластися: пересічний американець, якби ми вранці спитали його, не вважає, що злочинів поменшало і що ми в більшій безпеці.

Камерота: А проте це факт. Ми таки в більшій безпеці і злочинів стало менше.

Гінґріч: Ні, це тільки ваша думка.

Камерота: Це — факт. І про це каже ФБР.

Гінґріч: І те, що кажу я, — теж факт (...) Гіпотетично в лібералів є ціла низка статистичних даних, які, ймовірно, правдиві в теорії, але не стосуються життя людей.

Камерота: Слухайте, але з ваших слів випливає (...) Зачекайте, ви кажете, що ліберали поводяться з цифрами так, ніби вдаються до якоїсь чарівної математики. Однак це ж дані ФБР! А це не ліберальна організація, це організація, яка бореться зі злочинністю.

Гінґріч: Так, але те, що я озвучив, — теж правда. Люди відчувають більшу загроженість.

Камерота: Гарзд, відчувають. Вони можуть її відчувати, але факти це не підтверджують.

Гінґріч: Як політичний кандидат я спиратимуся на відчуття людей, а теоретиків залишаю вам.

Така жаклива розмова могла б відбуватися в Міністерстві любові в антиутопії Джорджа Орвелла «1984».

Проведіть обговорення за такими питаннями:

- ▶ Які емоції у вас виникли після читання? Чому саме такі?
- ▶ Які аргументи на користь своєї позиції висловлювали опоненти?
- ▶ Який з аргументів ви вважаєте найбезглуздішим? Чому?
- ▶ Яке поняття ближче до оцінки цього інтерв'ю: «фейк» чи «пропаганда»? Аргументуйте свою відповідь.
- ▶ Чи було вам важко/легко обрати оцінку?
- ▶ На яку аудиторію були розраховані відповіді Ньюта Гінґріча? Як ви думаєте чи втратив після цього інтерв'ю Ньют Гінґріч своїх прихильників? Аргументуйте свою відповідь.

Крок 2 (20 хв)

Надайте учням інформацію щодо ключових означень.

- ▶ **Фейк** зазвичай — це підроблена новина. Це не просто брехня, а неправда, яку видають за новину.
- ▶ **Маніпуляція** — це не завжди фейк, це навмисно, свідомо викривлена інформація для формування певного ставлення до певної проблеми, людини, явища. Це може бути надання неповної інформації, навмисне приховування

певного її аспекту, зміщення акцентів у повідомленні, висмикування з контексту. Як результат, у людини викривляється відчуття реальності.

- ▶ **Пропаганда** — це форма комунікації, яка має на меті вплинути на ставлення суспільства до проблеми, ситуації чи явища. Вона використовує і фейки та маніпуляції. Інколи вона може ґрунтуватися на правдивій інформації.
- ▶ **Постправа** — термін для характеристики ситуації, коли емоції, викликані нею, більше впливають на формування громадської думки, аніж факти, що лежать в основі ситуації.

Питання	Фейк	Пропаганда	Постправа
На кого направлено (об'єкт)?			
Для чого (ціль)?			
Спрямовано на інформування або почуття?			
Які емоції /ефект викликає?			
Результат для аудиторії?			
Які методи роботи?			

Об'єднайте в групи та запропонуйте заповнити таблицю. Обговоріть результати.

Підсумуйте заняття методом незакінченого речення (вибірково, на бажання учнів):

«Я розумію, що небезпека явища постправади у XXI ст. полягає у ...»

Вправа 2

Крок 1 (10 хв)

Запропонуйте учням подумати над питанням:

- ▶ Чому, попри «відкритість інформаційного/цифрового світу», велика кількість людей свідомо обирає фейкову інформацію?

Зафіксуйте відповіді на дошці та зробіть певні кластери відповідей (у разі використання онлайн-сервісів можна скористатися інструментом Padlet).

Бракує медіаосвіти/ необізнаність	Велика кількість інформації, тому не вистачає часу на аналіз/ перевірку інформації	Інформація відповідає очікуванням та власним переконанням/комфортна	Інша інформація не з'являється / «інформаційна бульбашка»
--------------------------------------	--	---	---

Обговоріть результати. Зверніть увагу, що, шукаючи відповідь на запропоновані питання, учні визначили фактори, які вплинули на виникнення явища «постправади».

Надайте учням інформацію про явище «постправади», використовуйте матеріали теоретичної частини методичних рекомендацій.

Крок 2 (5 хв)

Попросіть учнів у парах обговорити запропоновані цитати та визначити, в чому полягає основна небезпека «постправади»:

- ▶ «Люди не схильні безпідставно сумніватися в очевидному факті або факті, який легко довести; так роблять лише для власної вигоди. Якщо чіємось переконанню загрожує «незручний факт», іноді легше поставити під сумнів його, а не переконання. Це стається як на свідомому, так і на несвідомому рівні (іноді особа, яку ми намагаємося переконати, — це ми самі), але річ у тому, що таке «постправдиве» ставлення до фактів буває лише тоді, коли ми намагаємося оборонити те, що для нас важливіше за саму правду»(Лі Макінтайр).
- ▶ «Якби постправа була брехнею, то навіщо було б вигадувати новий термін? Зрештою, опускання поняття «постправада» до примітивного «брехня» — типова

спроба примітивізації поняття. Бо суть постправди в тому, що вона не брехня, а інтерпретація правди» (Олександр Піддубний, український блогер).

- ▶ «Люди можуть передбачати майбутнє, лише коли воно збігається з їхніми бажаннями, і водночас здатні ігнорувати найочевидніші факти, якщо ті небажані» (Джордж Орвелл).

Крок 3 (20 хв)

Варіант 1

Надайте інформацію учням про те, що в російсько-українському конфлікті задля забезпечення лояльності населення РФ до збройної агресії «система путінського режиму» використовує механізми та інструменти створення «альтернативної реальності або постправди».

Запропонуйте учням виконати практичну роботу задля доведення вищезгаданої тези.

Об'єднайте учнів в малі групи. Попросіть у групах проаналізувати тези з книжки Артура Пансона «Брехня під час війни», яка була написана в 1928 році.

- ▶ Ми не хочемо (й ніколи не хотіли) війни. Головне — переконати людей, що «погані хлопці» ненавидять «нас» і вже почали (або готові почати) війну перші.
- ▶ Війна ведеться тільки з вини супротивника. Це «інші», «вони» почали війну або мріють її розпочати з дня на день, вже ось-ось. «Ми» ж змушені захищатися (тому змушені вдарити перші).
- ▶ Лідер ворожої країни — справжній диявол, виплодок пекла. «Не обов'язково змушувати ненавидіти весь народ, — писав Понсонбі. — Треба персоніфікувати образ ворога, показати своєму населенню, що голова, керівник «інших» — це душевнохворий, божевільний, пришепелуватий, покидьок, за проданець тощо».
- ▶ Ми боремося за світлу справу, а не за наші (економічні чи політичні) інтереси. Слід замовчувати, що в кожній війні передусім переслідуються економічні цілі, підкреслюючи лише гуманітарні причини.
- ▶ Ворог цілеспрямовано коїть злодіяння проти мирного населення, ми — тільки подекуди та випадково. Потрібно максимально оперативно поширювати відомості про жорстокості, скоєні супротивником, роз'яснюючи, що саме йому властиві подібні звірячі вчинки.
- ▶ Ворог використовує заборонену зброю, порушує домовленості та міжнародне право щодо ведення бойових дій.
- ▶ Наші втрати незначні, втрати противника величезні. Під час війни треба висвітлювати втрати в живій силі і техніці (своїй та супротивника) не фактичні, а керуючись своєю вигодою для створення відповідних настроїв населення.
- ▶ Буквально всі представники культури, мистецтва та інтелектуали (лідери думок) підтримують нашу справу.
- ▶ Наша місія священна. Наша перемога однозначна й обов'язково станеться.
- ▶ Будь-хто, хто має сумнів в нашій пропаганді, — безумовний зрадник.

Знайдіть у відкритих джерелах масмедіа та соціальних медіа РФ приклади на кожному з цих тез.

Обговоріть результати, визначте шляхи протидії в цій інформаційній війні.

Варіант 2

Надайте інформацію учням про те, що в російсько-українському конфлікті задля забезпечення лояльності населення РФ до збройної агресії «система путінського режиму» використовує штучно створений мітодизайн в інформаційному й медіапросторі з метою політичної соціалізації населення. А саме:

- ▶ об'єкти (образи реальної дійсності),
- ▶ знаки (імена й символи, якими позначають ті об'єкти),
- ▶ концепти (поняття та мапи світобачення), що слугують інтерпретаційними командами — як поводитися щодо тих об'єктів та знаків.

Отже, формуються реакції користувача медіаконтенту залежно від того, які знаки та концепти будуть приписані об'єктам та подіям реальної дійсності, трансльованим у медіа.

Запропонуйте учням переглянути відео, проаналізувати скандальний [відеокліп «Дядя Вова, мы с тобой!»](#).

Об'єднайте учнів в малі групи, дайте завдання визначити *об'єкти, знаки, концепти*.

Обговоріть результати роботи груп, визначте шляхи протидії в інформаційній війні.

*** Можливі відповіді:

- ▶ *об'єкти (церкви, пам'ятники загиблим у Другій світовій війні, діти у військовій формі, мілітаристські образи російських військовиків тощо);*
- ▶ *знаки (знаки-ікони, знаки-індекси, знаки-символи) «русского міра»;*
- ▶ *концепти («у Євросоюзі єдиної думки нема», «Близький Схід стогне від біди», «за океаном залишився без влади президент», «наші вірні друзі — флот та армія», «якщо головний командир покличе в останній бій... (!)» тощо).*

Вправа 3

Крок 1 (20 хв)

Запропонуйте учням визначити роль використання історичної інформації в російсько-українському конфлікті як фактора для виникнення постправди.

Повідомте, що після 2014 року з боку російської держави почали будуватися міти, пов'язані з усвідомленням та оціненням історичного минулого України. Ця діяльність була цілеспрямована та будувалася на певних наративах, які повинні були викликати в суспільстві хибні уявлення про дійсність. Для цього завдання були залучені не лише медіа, а й кіноіндустрія, белетристика, історична освіта тощо.

Серед наративів найпоширенішими стали:

Наратив I. «Україна — це невдала тень Росії». У цьому наративі російська історична пропаганда стверджує, що Україна — «окраїна» Росії, звідси, мовляв, походить назва країни; що саме Росія — наступниця Русі; і що українська церква не має підстав для незалежності.

Наратив II. «Україна — це штучний проєкт Заходу». У цьому наративі російська пропаганда стверджує, що Україна — це «вигадана» держава, що це «проєкт» західних країн, націлений на послаблення Росії. Стверджується, що «Україну придумали поляки та австрійці», що «українську мову створили штучно», і що «Україна відібрала чужі землі».

Наратив III. «Крим, Донбас і південний схід України — це Росія». У цьому наративі російська історична пропаганда розвиває свої улюблені тези: мовляв, Крим і Донбас завжди були російськими, а південний схід України — це насправді «Новоросія».

Наратив IV. «СРСР — потужна імперія, Сталін — герой». Ще один наратив російської пропаганди полягає у звеличенні радянського минулого і створенні нового культу Сталіна. Відповідно до російських тез, саме СРСР створив Україну, перетворив її з відсталої на прогресивну і промислову.

Наратив V. «Усі українські націоналісти були фашистами». Це одна з найважливіших тез російської історичної пропаганди. Її суть — усі націоналісти 1930-х — 1940-х років були «фашистами», усі були «слугами» в Гітлера. Також стверджують, що гасло «Слава Україні» — калька з нацистського «Гайль Гітлер»

Наратив VI. «Україна забула про перемогу над нацизмом». Важливий елемент російської історичної пропаганди — у спробі знецінити роль України в перемозі над нацизмом. В одному з меседжів стверджується, що нова українська політика пам'яті нехтує «великою перемогою», в іншому — що саме росіяни звільнили Європу від нацистів.

Об'єднайте учнів в пари та запропонуйте обговорити наративи.

Питання для обговорення:

- ▶ які емоції/переконання/упередження щодо України виникають у користувачів цих наративів;
- ▶ чи легко знайти спростування цих наративів, якщо вони стали частиною шкільної історичної освіти;
- ▶ що можна зробити, щоб «зруйнувати інформаційну бульбашку», в якій перебуває більшість росіян.
- ▶ як це допоможе в інформаційній війні проти Російської Федерації.

Крок 2 (15 хв)

Об'єднайте учнів в чотири групи, кожна з яких отримає одну з тез російської воєнної пропаганди. Використовуючи різні джерела інформації запропонуйте учням підготувати українські тези для підліткової та молодіжної аудиторії на ТОТ України та в РФ.

Таблиця для учнів

Теза російської воєнної пропаганди	Українські тези для підліткової та молодіжної аудиторії на ТОТ України та в РФ
Теза «Росія проводить миротворчу операцію» (група 1, 3)	
Ключова: Росія проводить спеціальну миротворчу операцію на Донбасі, а не веде війну проти України	Теза: Росія розпочала та веде агресивну війну проти України. Український народ веде справедливую оборонну вітчизняну війну. Питання: Чому Путін та російська пропаганда називає війну проти України «спеціальною миротворчою операцією»? Відповідь:
Теза «Один народ» і загроза геноциду (група 2, 4)	
Друга ключова: «Ми, Росія, завжди підтримували та дбали про Україну — тому що ми один народ і між нашими країнами не може бути ненависті».	Теза: Пропагандистський постулат російської влади «росіяни та українці — один народ» — обґрунтування агресивної війни проти України і несе загрозу нового геноциду українського народу. Питання: Для чого влада та пропагандисти Росії постійно використовують хибне твердження «росіяни та українці/Росія та Україна — один народ»? Відповідь:

Орієнтовні відповіді підготовлено Андрієм Іванцем, кандидатом історичних наук, членом Крайової ради українців Криму

Обговоріть результати роботи груп.

Визначте шляхи поширення українських тез через соціальні мережі.

Таблиця для вчителя

Теза російської воєнної пропаганди	Українські тези для підліткової та молодіжної аудиторії на ТОТ України та в РФ
Теза: Росія проводить миротворчу операцію	
<p>Ключова: Росія проводить спеціальну миротворчу операцію на Донбасі, а не веде війну проти України</p>	<p>Теза: Росія розпочала та веде агресивну війну проти України. Український народ веде справедливу оборонну вітчизняну війну.</p> <p>Питання: Чому Путін та російська пропаганда називає війну проти України «спеціальною миротворчою операцією»?</p> <p>Відповідь: Міжнародне право та російське законодавство однозначно визнають особливо тяжким злочином планування, підготування, починання чи ведення агресивної війни. Путінський режим усупереч міжнародному праву прагне поділити світ на сфери впливу, підірвати єдність демократичного світу, позбавити багато народів права самим вирішувати свою долю. Україна стала на заваді цим злочинним планам. Путінська Росія не змогла шантажем, безпрецедентним політичним та економічним тиском змусити український народ відмовитися від євроінтеграції та демократії. Тоді путінський режим у 2014 році розв'язав неоголошену війну проти України, яка почалася з окупації Криму та окремих районів Луганської та Донецьких областей. Це було грубим порушенням Росією зобов'язань за багатосторонніми та українсько-російськими договорами поважати суверенітет та територіальну цілісність України.</p> <p>Постгітлерівська Європа, де розпочалися дві світові війни, не знала таких злочинів. Вісім років Україна всупереч бойовим діям Росії, її постійним інформаційним, дипломатичним та економічним атакам захищала своє право обирати шлях розвитку та європейські цінності. Весь цей час путінський режим готувався до повномасштабної агресії проти України. І коли 24 лютого Росія її розпочала, то використала старий трюк держав-агресорів. Вона цинічно назвала агресивну війну «спеціальною миротворчою операцією» та спробувала покласти відповідальність за неї на жертву агресії — Україну. Так робили в 1939 р. Гітлер, коли ділив Польщу з СРСР, та Сталін, коли напав на Фінляндію.</p> <p>Генеральний секретар ООН А. Гутеріш ще 23 лютого заявив, що російські війська на українських землях, введені без згоди України, не миротворці.</p> <p>Абсолютна більшість країн світу та міжнародні організації вважають вторгнення Росії нічим не спровокованою війною, а дії українського народу справедливими. Саме тому вітчизняна війна України, яка захищає свою свободу та незалежність, дістала широку моральну, дипломатичну та військову підтримку міжнародної спільноти.</p> <p>Путін та його поплічники далі твердять росіянам про миротворчу операцію, щоб уникнути позбавлення волі на строк від 10 до 20 років за підготування та ведення агресивної війни, як це передбачає Стаття 353 Кримінального кодексу РФ.</p>
Теза «Один народ» і загроза геноциду	
<p>Друга ключова: «Ми, Росія, завжди підтримували та дбали про Україну — тому що ми один народ і між нашими країнами не може бути ненависті».</p>	<p>Теза: Пропагандистський постулат російської влади «росіяни та українці — один народ» — обґрунтування агресивної війни проти України і несе загрозу нового геноциду українського народу.</p> <p>Питання: Для чого влада та пропагандисти Росії постійно використовують хибне твердження «росіяни та українці/Росія та Україна — один народ»?</p> <p>Відповідь: Це твердження, яке виглядає нейтральним, насправді лежить в основі шовіністичної ідеології російських імперців. Так влада Росії заперечує право українського народу на самостійне існування, на державний суверенітет України і навіть на самобутність української мови та культури. У її шовіністичних уявленнях, якщо росіяни та українці — один народ, то багата українська культурна традиція не має цінності, а держава Україна в ідеальному разі має зникнути, бо нібито вона не вираження волі української нації, а якесь історичне непорозуміння чи плід дій ворожих сил (Заходу, США, масонів, австро-угорського генштабу, поляків тощо). Не випадково, що під час Голодомору-геноциду 1932–1933 років у РРФСР, де проживало багатомільйонне українське населення, були знищені всі українські школи та виші, закриті україномовні газети та журнали, а під час перепису 1939 р. заявлено, що кількість українців зменшилася проти 1926 р. більш ніж удвічі. В кін. 1920-х — у 1930-ті роки комуністичний режим знищив українську культурну та суспільно-політичну еліту, українську церкву (УАПЦ), наукові та культурні установи.</p> <p>Асиміляція українців у Росії продовжується і після розпаду СРСР. З 1989 р. до 2010 р. їхня кількість нібито зменшилася з 4,3 до 1,9 млн осіб. Дотепер у Росії немає українських шкіл, а напередодні нападу на Україну в 2014 р. російська влада закрила дві найбільші організації української діаспори в РФ, українську бібліотеку в Москві, переслідує активних українців-громадян Росії. Росія на окупованих територіях повністю знищила україномовну мережу шкіл та вишів, закрила більшість україномовних медіа, українські політичні та громадські організації, переслідує українських активістів, частина з яких позбавлена волі або вже вбита, системно нав'язує населенню українофобські уявлення.</p>

	<p>Влада Росії, яка оголосила себе правонаступницею СРСР, не тільки не розкалася за геноцид українців в УРСР і на Кубані в 1932–1933 рр., що забрав мільйони життів, а й цинічно його заперечує. У зв'язку з цим окупація РФ нових територій України несе загрозу не лише дискримінації українців, а й геноциду української нації.</p> <p>Держава-окупант може повернутися до геноцидної практики знищення української інтелігенції, широкого кола носіїв українських традицій, українських культурних, наукових та суспільно-політичних інституцій, церков.</p> <p>Відповідно до міжнародного права геноцид — це навмисне повне чи часткове знищення національної, етнічної, релігійної чи расової групи. Запобігти «злочину злочинів» можна, зупинивши агресивну війну Росії проти України та допомагаючи самозахистові українського народу від агресора. Саме цим тепер мають займатися чесні люди в Росії та міжнародна спільнота.</p>
--	--

Вправа 4

Випереджальне завдання учням:

Ознайомтеся з інтерв'ю історика філософії, медійного аналітика і викладача Києво-Могилянської академії Михайла Кольцова «Постправда починається, коли вам байдуже, правда це чи брехня» (Постправда. Як вона допомагала конструювати устрій Третього Райху та Радянського Союзу, як інстаграм підтримує толерування постправди і чому від неї найбільше страждають науковці (kunsht.com.ua)). Подкаст <https://kunsht.com.ua/mixajlo-kolcov-postpravda-pochinayetsya-koli-vam-bajduzhe-pravda-ce-chi-brexnya/>.

Під час ознайомлення використайте та заповніть «Подвійний щоденник».

Інструкція для заповнення: виберіть із тексту цитату, що справила на вас найбільше враження, викликала схвалення, протест чи незрозуміння, та прокоментуйте її.

Коментуючи, напишіть, як ви зрозуміли цю цитату. Поясніть, чому ви виписали саме її: можливо, вона близька до вашого життєвого досвіду, а може, ви не згодні з автором або хочете продовжити його роздуми. Записуйте, які думки та асоціації викликає та або інша цитата.

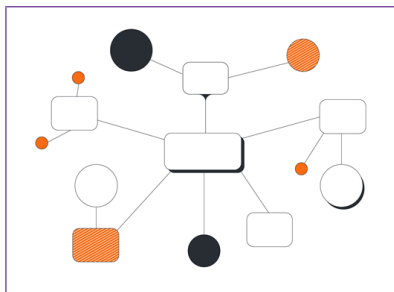
Оформляйте свої записи у вигляді таблиці.

Цитата	Коментар (Чому записана саме ця цитата? Про що вона змушує замислюватися?) (pochsch16.blogspot.com)
<i>Спробуймо гнучкість нашої мови використати якраз для пошуку істини, а не для здобуття політичних посад.</i>	
<i>Основний імунітет проти помилок і хиб — знання. (kunsht.com.ua)</i>	
<i>Між точним баченням світу і життєво необхідним викривленням ви завжди будете обирати друге. (kunsht.com.ua)</i>	
<i>Де виникла постправда? Не тоді, коли люди почали брехати. Ось чому (kunsht.com.ua) фейк-ньюз — це не зовсім постправда. Тому що, коли брешете, ви все одно вимагаєте певного рівня істинності.</i>	
<i>А от постправда якраз взагалі не передбачає ніяких аргументів. Її основна характеристика — не те, що це брехня і не те, що це фейк, а те, що це повна байдужість до істини. (kmc.media) Яскравий приклад — це інстаграм¹.</i>	
<i>Маніпуляція відбувається тоді, коли ви розумієте, що не досягнете своєї цілі за наявних правил гри, і намагаєтеся «гакнути» самі правила гри. (kunsht.com.ua)</i>

¹ Кольором позначені цитати, які можуть з'явитися в роботах учнів, адже перед заняттям учителю бажано зробити власний аналіз тексту.

Крок 1 (15 хв)

Обговоріть з учнями випереджальне завдання. Визначте, використовуючи методичний спосіб «картографування тексту», як учні зрозуміли поняття «постправа».

- ▶ Позначте в центрі листка (дошки) поняття «постправа»
- ▶ Визначте змістовні частини інформації, яку вивчали
- ▶ Встановіть логічні зв'язки між ними
- ▶ Представте основні ідеї (ключові слова) як компоненти схеми (кластера)
- ▶ Вкажіть зв'язки ідей (понять, ключових слів) стрілками

Крок 2 (10 хв)

1. Поясніть учням, що явище постправа містить великі небезпеки, бо відкриває шлях до глобальних маніпуляцій, таких як збройна агресія. Саме на постправді побудована легалізація серед російського суспільства війни проти України.

Після початку повномасштабного вторгнення в системі освіти РФ були запроваджені обов'язкові щотижневі заняття для всіх класів «Розмови про важливе».

2. Запропонуйте учням проаналізувати частини презентацій/змісту цих занять та визначити маніпулятивний або відверто неправдивий характер наданих файлів.

1.

Общее прошлое России и Украины

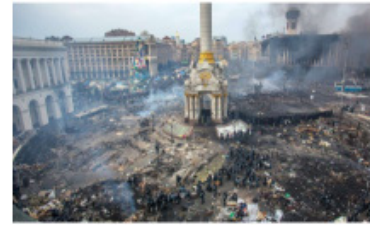
На протязенні столетий території Росії и України входили в состав одного государства

Декабрь 1991 г.
образование независимого
государства Украина

Ноябрь 2004 г.
«Оранжевая революция»,
которая расколола украинцев
на два противоборствующих
лагеря

Февраль 2014 г.
антиконституционный
переворот в Киеве,
установление
националистического режима

2.

Апрель 2019 г.
принятие закона о
государственном языке
Украины, который
ограничивает сферу
использования
русского языка

Март 2021 г.
подписание указа Президента
Украины «О введении стратегии
военной безопасности Украины»,
целью которой является
«интеграция Украины
в евроатлантическое пространство
и приобретение членства в НАТО»

15 февраля 2022 г.
Госдума принимает
обращение к Президенту РФ о
необходимости признания ДНР
и ЛНР

16 марта 2014 г.
референдум о
воссоединении Крыма и
Севастополя с Россией

18 марта 2014 г.
воссоединение Крыма
и Севастополя с Россией

Апрель 2014 г. провозглашение
Донецкой и Луганской
Народных Республик
и начало вооруженного
конфликта на Донбассе

Россия не начинала войну

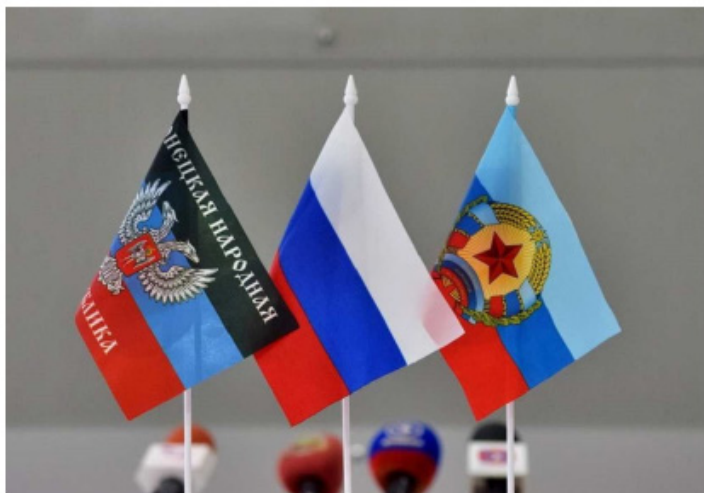
Специальная военная операция России на территории Украины не является началом войны.

Россия вступила в вооруженный конфликт, который к этому времени длился 8 лет.

За годы войны на Донбассе погибли более 13 тысяч человек, в том числе дети.

Проводимая Россией спецоперация направлена на завершение этой войны, на восстановление прав русскоязычного населения и прекращение страданий мирных жителей Донбасса.

На каких юридических основаниях Россия осуществляет свою специальную операцию на территории Украины?

Народные Республики Донбасса обратились к России с просьбой о помощи.

Специальная военная операция России на Украине проводится в соответствии со **статьей 4**

Договоров о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Россией и ДНР, ЛНР.

Юридическим основанием для проведения специальной военной операции России считается также **статья 51 Устава ООН**.

Каких целей хочет достичь Россия в результате проведения военной спецоперации на территории Украины?

В своем обращении к россиянам Президент объяснил цели специальной военной операции:

- защита населения ДНР и ЛНР от агрессии в ходе вооруженного конфликта на Донбассе;
- демилитаризация Украины – то есть отказ Украины от разработки и размещения оружия массового поражения. Обеспечение нейтрального внеблокового статуса страны;
- исключение из политической системы Украины крайних националистических организаций и идеологий, в том числе направленных против России. В своем послании президент назвал это «денацификацией».

Крок 3 (25 хв)

Об'єднайте учнівство в малі групи. Запропонуйте учням зробити презентацію відповідно до слайдів, яка спростує неправдиві тези слайдів. Визначте цільові аудиторії презентацій (якщо є потреба, зробіть англійською мовою). Запропонуйте визначити шляхи поширення візуальних картинок.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Візниця Ю. В. Проблеми дослідження феномену «постправда» в медіакомунікаційному просторі. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. Праць. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2019. Вип. 83. С. 93–101. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/3650>.
2. Горбенко Н. Ю. Постправда як феномен сучасної політики. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/10139>.
3. Марків О. Блог як засіб маніпулювання і протидії маніпулятивним впливам в умовах інформаційної війни. Журналістика, видавнича справа, редагування: вчора, сьогодні, завтра: збірник наукових праць «Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій». 2015. Вип. V. С. 26–36.
4. Марків, О. Т. Постправда та фактчекінг — тренди сучасної комунікації. *Наука та освіта : ключові питання сучасності* : міжнародна науково-практична конференція, 18 травня 2018 р., м. Чернігів. 2018. Т. 11. С. 112–119. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/26107?show=full>.
5. Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна. Київ : К.І.С., 2019. 99 с.
6. Постправда. Філософ і соціолог науки Стив Фуллер о размытых границах между истиной и ложью фейковых новостях и платоновских предвосхищениях постправды. 18 апреля 2018 г. URL: <https://postnauka.ru/longreads/84059>
7. Oxford Dictionaries Word of the Year 2016 is *post-truth* — an adjective defined as 'relating to or denoting circumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief'. URL: <https://web.archive.org/web/20161116101017/> <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>.

РОЛЬ МЕДІА В ПРОВОКУВАННІ КОНФЛІКТІВ ТА ПОШИРЕННІ СТЕРЕОТИПІВ. РАШИСТСЬКА ПРОПАГАНДА ЯК АНАЛОГ НАЦИСТСЬКОЇ

Конспект рекомендовано для використання під час опрацювання тем:

- ▶ «Громадянська освіта» (розділ 5. «Світ інформації та масмедіа»; розділ 7. «Україна, Європа, світ»);
- ▶ навчальної програми для 10–11 класів «Захист України» (розділ I. «Основи національної безпеки України»).

Ключові поняття та ідеї	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Рашизм ▶ Нацизм ▶ Фашизм ▶ Пропаганда ▶ Фейк ▶ Ідеологія ▶ Критичне мислення
Очікувані освітні результати для учасників заняття	<p>Називати основні складники рашизму, характерні риси російського фашизму</p> <p>Визначати причини появи, сутність та наслідки рашизму</p> <p>Аналізувати і характеризувати фактори, що вказують на схожість нацистської, радянської та сучасної російської пропаганди</p> <p>Застосовувати та пояснювати на прикладах поняття «рашизм», «нацизм», «фашизм», «пропаганда», «фейк», «критичне мислення»</p> <p>Пояснювати, чому рашистська пропаганда є аналогом нацистської</p> <p>Вміти знаходити приклади рашистської ідеології у сучасних російських медіа, працювати з інфографікою, вести дискусію</p> <p>Висловлювати власне ставлення до ідеології рашизму, подолання його впливів на споживачів інформації</p>
Орієнтовна тривалість заняття	45 хв
Необхідне обладнання	Доступ до інтернету, видруковані необхідною кількістю матеріали для учнів

МОТИВАЦІЙНИЙ СКЛАДНИК

Російський напад на Україну 24 лютого 2022 року яскраво продемонстрував, що російська ідеологія «русского міра» була похідною від нацистської. Російська пропаганда, яка завжди базувалася на радянській, продемонструвала створення нового типу ідеології – **рашизм**.

ТЕОРЕТИЧНИЙ СКЛАДНИК

Рашизм. Цей термін означає ідеологію, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, військовому експансіонізмі, нетерпимості до культури інших народів; на тоталітаризмі радянського типу, змішаному з ультра націоналізмом і культом особи, використанні російського православ'я для виправдання дій центральної влади.

Цей термін почали вживати з 2008 року, коли Росія напала на Грузію, а в Україні активно застосовували, починаючи з 2014-го, року окупації Криму та територій на сході України.

Рашизм заперечує необхідність правового врегулювання життя людей й утверджує право військової сили, свавілля та насильства, не поважає суверенітет сусідів і всіх людей, думки яких відрізняються від офіційної російської пропаганди.

Ідеологія рашизму багато в чому схожа на німецький нацизм. Зокрема, одна із ключових тез, «Росія піднялася з колін», дуже схожа на те, що з інформаційного боку робили нацисти в 30-х роках минулого століття.

Порівнюємо промови Гітлера і Путіна, які виправдовували напад Третього Райху на Польщу в 1939 році і Російської Федерації на Україну — у 2022.

Гітлер	Путін
Це брехня, коли у світі кажуть, що ми хочемо провести зміни лише силою.	Ми нікому і нічого не збираємося нав'язувати силою.
Ви знаєте про нескінченні спроби, які я робив для мирного розв'язання проблем Австрії, а потім Судетської області, Богемії і Моравії. Усе було даремно.	Нескінченно довгих 8 років ми робили все можливе, щоб розв'язати ситуацію мирними, політичними засобами. Усе даремно.
Німеччина не переслідує ніяких інтересів на Заході. Західний вал назавжди окреслює кордони Райху.	У наші плани не входить окупація українських територій.
Ті, хто мешкає там (у Польщі), німецькі меншини піддаються найогиднішим переслідуванням.	Її мета (спецоперації) — захист людей, що упродовж 8 років піддаються знущанням, геноциду з боку київського режиму.
Гданськ був і є німецьке місто, (польський сувалківський) коридор був і є німецький.	Україна для нас — це не просто сусідня країна. Це невіддільна частина нашої власної історії, культури, духовного простору.

Однією з видуманих «причин» військового нападу 24 лютого 2022 року, стала боротьба проти фашизму. Рашистське розуміння фашистської ідеології повністю відповідає лозунгам Старшого брата з роману Дж. Орвелла «1984»: «Війна — це мир, свобода — це рабство, незнання — це сила», тобто базується на брехні, виправданні будь-яким чином, прикрашанні будь-чого, заплутуванні та маніпуляціях. Мета полягає не в тому, щоб довести, що правда на боці москви і путіна, пропагандисти ставлять собі завдання створити певний інформаційний хаос — довести, що правди не існує як такої. Мовляв, її взагалі немає, тому є багато різних правд. У чомусь правдивий кремль, у чомусь — умовний Захід. Так відбувається атака на західну інформаційну модель, де є незалежна журналістика, де журналісти шукають правду, перевіряють факти, подають інформацію з різних боків, а кремль каже, що жодної журналістики немає, ніякої правди немає. Є погляд наш та інший. Споживача інформації намагаються переконати в цьому, внаслідок чого в нього складається враження, що йому нема на що спертися. А такою людиною дуже легко маніпулювати.

Путінська російська пропаганда використовує слово «фашизм» давно і винятково як лайливе. Все, що не відповідає офіційному розумінню, — фашистське. Це ще сталінська традиція, започаткована для виправдання репресій у 1930-х роках. Наприклад, заступник наркома освіти Андрій Хвиля в 1934 році писав: «Українські фашисти Єфремов, Донцов, Шаповал, Коновалець, Левицький, митрополит Шептицький ... бачили в Шумському й Хвильовому своїх шпигунів-союзників».

Тавро фашистів присвоювали будь-кому, кого влада засуджувала. Ось один із типових газетних дописів у «Комуністі» за 24 липня 1937 року: «У земельних органах

України викрито чимало ворогів. ... Підло маскуючись, видаючи себе за “видатних спеціалістів”, ці фашистські наймити все робили для того, щоб підірвати колгоспне будівництво...”. А це назва передової статті в “Комуністі” за 3 вересня 1937 року: «Розгромити буржуазно-націоналістичну агентуру фашизму». Один із закликів у тогочасній пресі: «Ще вище піднесемо більшовицьку пильність, виявимо до кінця, вирвемо з корінням всіх ворогів народу, всю фашистську погань!».

Зрозуміло, що найгірші традиції сталінського режиму в навішуванні ярликів перебрала на себе російська пропаганда, яка звинувачує інших у тому, що робить сама. Нацистські ідеологи прикриваються ось такими тезами зі статті Т. Сергійцева «Яка Україна нам не потрібна» (Ріа Новости, 10.04.2021 р.): «Україна склала масову нацистську присягу через, на перший погляд, миловидний політичний вектор «прагнення в Європу», у контексті якого, однак, «європейськість» однозначно розглядається не лише ідеологами, а й значною частиною населення як ознака расової переваги». Європейську спрямованість України російський ідеолог означає як нацизм. Це не піддається розумінню. Українці, що бачать своє майбутнє з Європою, — нацисти, не більше, не менше. Ось це і є яскравий приклад рашизму. Для путіна слова «фашисти» і «нацисти» означають ворогів-недолюдей, унтерменшів (нацистський термін Третього Райху), тих, кого росіяни можуть убивати. Українці — «нацисти», тому що не вважають себе росіянами і не хочуть ними бути та чинять опір.

Водночас у Росії виправдовують фашизм/рашизм. Олександр Дугін, ідеолог «руського міра», ще в 1992 році писав: «Російський фашизм — це поєднання природного національного консерватизму з пристрасним прагненням до справжніх змін».

Вторгнення в Україну — це повернення до традиційної нацистської мови та практики.

«Людина з 1930-х років, яка б потрапила на машині часу в путінську Росію, легко б упізнала фашизм: і символ Z, і марші, і пропаганду, і масові могили з розстріляними українцями. Для Росії інші народи існують, лише щоб їх колонізувати. Всі питання розв’язуються війною». Реальність російської пропаганди, яка називає себе антифашистською, — в тому, що вона сама природою фашистська».

Тімоті Снайдер, американський історик та письменник

Олександр Дж. Мотиль, американський історик та політолог, визначив такі характеристики російського фашизму:

- ▶ недемократична політична система, відмінна як від традиційного авторитаризму, так і від тоталітаризму;
- ▶ етатизм (контроль держави над усіма сферами життя) і гіпернаціоналізм;
- ▶ надприродний культ верховного вождя (наголос на його мужності, войовничості та фізичній доблесті);
- ▶ загальна народна підтримка режиму та його лідера.

Водночас можна вказати і на певні відмінності рашизму від фашизму і нацизму.

«За всієї схожості з нацизмом — геноцид за ознакою іншого громадянства, фільтраційні табори, масові умисні вбивства мирних громадян, виправдання вбивств і захоплення чужої території, власна “обраність” — рашизм відрізняється усвідомленою масовою згодою нації (російського суспільства) на максимально варварські вбивства і руйнування».

Михайло Подоляк, український політичний діяч

«Культурно відстала, варварська Московщина історично завжди вела агресивну експансію щодо країн, які в культурному розвитку стояли значно вище за неї. Сьогоднішня ідеологія рашизму базується на цьому історичному досвіді Московщини».

А тому ядро ідеології рашизму – консервування культурної відсталості і руйнування розвинутих цивілізацій».

Олександр Сич, український політик

«Не просто так усі говорять, що це — рашизм. Слово нове, а вчинки такі самі, які були 80 років тому в Європі. Тому що за всі ці 80 років, якщо ви проаналізуєте на нашому континенті, таких варварств просто не було. Тому рашизм — це поняття, яке буде в історичних книжках, буде в умовних „вікіпедіях“, залишиться на заняттях. І за партами маленькі діточки в усьому світі будуть вставати і відповідати вчителям, коли цей рашизм почався, на якій землі, хто переміг у боротьбі за свободу проти саме цього страшного поняття».

Володимир Зеленський

Вправа 1

Крок 1 (10 хв)

1. Дайте власне означення терміна «рашизм».
2. Політолог П. Олещук сказав, що «Рашизм — це по суті і є палеоліт з танками, ракетами та маєтками для вождів». Чи погоджуєтеся ви з цією думкою?
3. Які особливості рашизму?
4. Яку роль відіграла пропаганда в становленні рашизму?
5. Чому про рашистську пропаганду почали активно говорити з 2022 року?

Крок 2 (10 хв)

Робота з джерелами інформації

1. **Ваше ставлення до висловлювання російського актора Івана Охлобистіна у 2014 році. Що ви відповіли б російському акторові на його тези в контексті подій 2022 року?**

Джерело: <https://paperpaper.ru/wp-content/uploads/2022/05/foto-neksty-2.jpg>

«Рашизм — це добре. Це консолідарно, інтернаціонально, прогресивно. Рашизм — це здатність вважати себе причетним до чогось глибоко правильного, духовного, того, що бере свій початок від розуміння, що Росія тепер — це останній бастион, що стримує чорну хвилю безликого індивідуалізму, цинічного споживацтва, звірячої похоті й байдужої жорстокості. Рашизм — це живе, тремтяче серце, сповнене вірою в можливість зробити кожному людину на землі щасливою. Рашизм — це ідеологія героя. Рашизм — це поезія закоханого. Рашизм — це милосердя святого. Рашизм — це вибір мудрого. Я був би гордий, якби мене вважали рашистом. Я б постарався відповідати цьому високому імені. Хай живе рашизм!» (І. Охлобистін) <https://web.archive.org/web/20160131091859/http://vesti-ukr.com/kultura/65470-ohlobystin-pokazal-klejmo-rashista>.

Джерело: https://c.files.bbci.co.uk/D17E/production/_112403635_hi035796565

Крок 3 (15 хв)

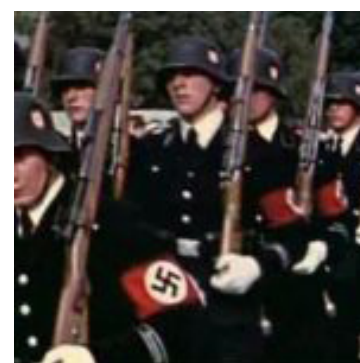
2. **Визначте, які фото стосуються 1930-х років, а які 2022-го. Чи були ускладнення при визначенні дати? Чи існують спільні риси на цих фотографіях? Якщо так, то чому, на вашу думку, існують ці спільні риси? Якщо спільних рис немає, то чому ви так вважаєте?**

Крок 4 (10 хв)

Опрацюйте інфографіку журналістів агенції «Слово і діло». Можливо, ви додасте до цього зображення власні тези.

Джерело: https://newizv.ru/attachments/dc_e0c2c3cb9523b18d66f99bd8570881171118ef/store/fill/360/200/0da7296b9e3034e7b5e357c642e986be65ca3f4db1e6455b607182605bd2/000.jpg

Джерело: <https://qph.cf2.quoracdn.net/main-qimg-8ebe08c5a61bcf6e44e979c1135eadb7-lq>

Крок 5 (10 хв)

Символ V в нацистській Німеччині використовувався як шеврон, який повинен був виділяти найдавніших членів СС, що вступили до лав нацистської партії (НСДАП) до 30 січня 1933 — дня приходу Гітлера до влади. Цей символ носив на уніформі, зокрема, райхсфюрер СС Гайнріх Гімmlер. Крім того, символ V — перша літера у слові «Viktoria» (латинь). І плакати з написами «Німеччина перемагає на всіх фронтах» із символом V під час II світової війни розміщували в багатьох містах Європи.

Чи існує зв'язок між цими зображеннями? Які з цих фотографій стосуються періоду Другої світової війни (1939–1945 рр.), а які російсько-української війни 2022–23 рр.?

Джерело: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/83/Bundesarchiv_Bild_101III-Adendorf-044-09%2C_Max_Seela.jpg/250px-Bundesarchiv_Bild_101III-Adendorf-044-09%2C_Max_Seela.jpg

Джерело: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4471207-znak-v-rosiia-zapozychyla-u-natsystiv-sotsmerezhi>

Джерело: <https://41.img.avito.st/640x480/13066834041.jpg>

Крок 6 (10 хв)

Яка мета проведення акцій, зображених на фотографіях, у дитячих навчальних закладах (дитсадках) Російської Федерації? До яких наслідків від проведення подібних заходів прагнуть організатори?

Джерело: <https://toolbox.medialiteracy.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/19-52277580.png>.

Джерело: <https://itsmycity.ru/static/uploads/91359f4b316664421731495e4359156ddd7e0e23.png>.

Джерело: https://krasnogorsk-adm.ru/netcat_files/multifile/2822/uzbXjxnscd.jpg.

ЯК ЧИТАТИ НОВИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Конспект рекомендовано для використання під час опрацювання тем:

- ▶ «Громадянська освіта» (розділ 5. «Світ інформації та масмедіа»)
- ▶ навчальної програми для 10–11 класів «Захист України» (розділ І. «Основи національної безпеки України»).

Ключові поняття та ідеї	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Новина ▶ Недостовірна інформація ▶ Інформаційно-психологічні операції ▶ Клікбейт ▶ Фейки ▶ Маніпуляції свідомістю ▶ Пропаганда ▶ ІПСО
Очікувані освітні результати для учасників заняття	<p>Називати стандарти створення новин</p> <p>Визначати причини, фактори та основні складники пропаганди</p> <p>Застосовувати поняття: «новина», «інформаційно-психологічна операція» «клікбейт», «маніпуляція»</p> <p>Уміти користуватися базовими технологіями запобігання впливові маніпулятивних і пропагандистських медіаповідомлень</p>
Орієнтовна тривалість заняття	По 45 хв
Необхідне обладнання	Доступ до інтернету для організації онлайн-заняття, а також для забезпечення під час заняття офлайн наявності інтернету для перегляду відео, відеопроєктор для показу записаних наперед відеофрагментів, екран, видрукувані необхідною кількістю матеріали для учнів

ТЕОРЕТИЧНИЙ СКЛАДНИК

Збройна агресія РФ проти України змінила медіаландшафт нашої країни.

«Росія напала на Україну» — саме такі заголовки новин побачили мільйони українців зранку 24 лютого 2022 року.

В умовах збройної агресії РФ значно зросла кількість новин, що їх практично 24/7 споживають українці, які все більше часу проводять онлайн. Стільки інформації, як у перші дні війни, українці ще ніколи не читали, бо були не в змозі припинити гортати новинну стрічку в інтернеті або вимкнути телевізор / радіо, адже потребували постійного оновлення інформації про перебіг війни, намагалися знайти інформацію, яка змогла би допомогти ухвалювати рішення, або шукали відповіді на питання, які їх хвилювали, намагалися і намагаються усвідомити навколишні події.

Безперервне споживання новин із початку збройної агресії РФ стало новою життєво необхідною звичкою більшості українців. Соціальні мережі намагаються задовольнити цю потребу, надаючи інформацію з різноманітних джерел в одній стрічці новин. Дослідження «Споживання медіа» (осінь 2022), яке виконала соціологічна компанія «InMind» на замовлення міжнародної неприбуткової організації «Internews», що реалізує «Медійну програму в Україні» за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), показало, як змінилися пріоритети українців у споживанні інформації.

Пристрої для отримання новин

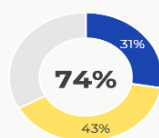

В 2022 переважна більшість українців споживала новини із соціальних мереж. Близько 40% респондентів дізнаються новини із інтернет-сайтів та телебачення. Радіо та преса майже не виступають основним джерелом новин.

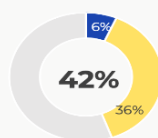
Найчастіше українці використовують для новин кілька видів медіа, якщо використовується лише одне джерело, це, як правило, соціальні мережі.

Смартфон є основним девайсом за допомогою якого респонденти дізнаються новини.

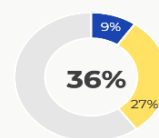
Використання медіа для отримання новин протягом місяця

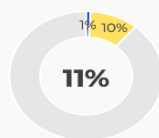
Соціальні мережі

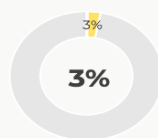
Інтернет-сайти новин

Телебачення

Радіо

Друковані видання

■ Тільки це джерело
 ■ Разом з іншими джерелами новин
 ■ Не використовує

Запитання: Які засоби масової інформації Ви використовували протягом останніх 30 днів для отримання новин?
 Які із наведених нижче пристроїв Ви використовували протягом останніх 30 днів для отримання новин?

База: Вся вибірка, N=1456

Вправа 1

Мінідослідження

Мета: з'ясувати особливості проведення опитувань як основи формування інформаційного повідомлення.

Необхідні засоби: гугл-форма для створення анкети, гаджети для проходження анкети онлайн.

1. Підготуйте анкету із запитаннями про пристрої та методи отримання інформації.
2. Проведіть опитування в класі.
3. Порівняйте результати опитувань із дослідженням InMind. Зробіть висновки.
4. Обговоріть у групах, як можна використати результати вашого опитування?

На основі результатів опитувань приготуйте повідомлення для масмедіа.

Отримана інформація викликала в них шквал різноманітних емоцій, бо на відміну від того, як показували події 2014 року, тепер висвітлювалася страшна реальність в Україні. Більшість телевізійних каналів України («1+1», «Інтер», «СТБ», «UA: Перший», «UA: Культура», «ICTV», «Рада», ТРК «Київ» та інші) покажуть спільний новинний телемарафон.

Кілька провідних медіа об'єднали зусилля в підготованні новин та аналітичних матеріалів про оборону держави заради інформаційної безпеки й об'єктивного інформування громадян, а також для здійснення злагодженої інформаційної політики. Це дало змогу розпочати телевізійний марафон «Сильні разом», у межах якого відбувалося продукування і трансляція єдиних новин «#UАразом» трьома мовами: українською, англійською, російською.

Іноді й ведучі телепрограм, журналісти під час репортажів, редактори в заголовках новин не могли стримати емоції, використовували нецензурну лексику, лайливі слова, що шифрувалися зірочками або не шифрувалися взагалі (наприклад, «Fuck You, Путін»: співачка Марія Бурмака висловилася в етері «BBC Breakfast» і тепер її цитує весь світ, «Джамала звернулася до росіян: «Росіє, не мовчи! Скажи, що ти реально гуманна, але без «рятувальної херні!»»), часто-густо ми натрапляли на емоційно забарвлені заголовки («Розтроснені стіни, іграшки та кров на підлозі: показали фото обстріляного РФ дитсадка в Охтирці», «Якщо буде вибух, то це кінець всім, кінець Європі»: Зеленський посеред ночі звернувся до світу через обстріл росіянами

#UАразом

ЗАЕС», «Або воля, або смерть: наступний тиждень стане переломним у війні, — військовий експерт»), маніпулятивні, вирвані з контексту («Для них це гарматне м'ясо»: у ДПСУ заявили, що РФ не визнає смертей окупантів, тіла яких уже перетворюються на прах», «Не лізьте — вб'ємо!»): Данілов заявив, що Україна витримала найважчу хвилю наступу, Росія готує другу», заголовки — прогнози-залякування, що дезінформували та маніпулювали («Після розмови з Путіним Макрон заявив, що для України "найгірше ще попереду"»).

Перед журналістами, які готують інформацію для нас (авдиторії), постало актуальне питання: де межа **між свободою слова та захистом інформації на війні?**

Найбільшим викликом у журналістській практиці стало використання фотоматеріалів та зображень з українських міст, де відбуваються бойові дії. З одного боку журналісти намагаються донести до аудиторії атмосферу війни, а з іншого, — побоюються, що така інформація може завдати шкоди як військовим, так і цивільним.

Експерти Комісії з журналістської етики прокоментували, що одне із протиріч у журналістській спільноті наразі викликає використання фотоматеріалів та зображень з українських міст, які тримають оборону. Журналісти прагнуть передати атмосферу, але побоюються, що будь-яка інформація може завдати шкоди військовим і цивільним.

Вправа 2

Мозковий штурм.

Мета: з'ясувати види інформації, поширення яких може бути використане ворогом під час війни для маніпуляції нашою свідомістю.

Необхідні засоби: дошка і крейда або фліпчарт та маркер (офлайн-навчання). В умовах дистанційного навчання можна використати дошку Jamboard, де свої ідеї учні можуть записати на кольорових стикерах та розмістити на спільному фреймі.

Використовуючи навчальну технологію «мозковий штурм», складіть перелік правил поширювання інформації під час війни.

Маніпулюючи фактами, діючи цинічно і безпринципно, говорячи про множинність варіантів правди, постійно вкидаючи дезінформацію в медіапростір тощо, Росія нав'язує світовій спільноті пропагандистські міти, одним із яких стала «спеціальна військова операція на Донбасі», що була спрямована на «демлітаризацію та денацифікацію України».

Наративи російської пропаганди в сучасних реаліях залишилися незмінними з 2014 року — подання новин відбувається чітко за кремлівськими «методичками»: усе обертається довкола того, щоб і внутрішня аудиторія, і зовнішня сприймали інформацію лише так, як це вигідно державі-агресорці. Єдине, що змінилося, — для розповсюдження фейкових новин стали використовувати в соцмережах і месенджерах інфлюенсерів (впливових та публічних осіб).

Українці, звертаючись до вірогідних джерел, виходячи за межі своєї інформаційної бульбашки, з початком військової агресії стали частіше перевіряти новинний контент, особливо той, що викликає в них сумніви. На противагу їм мешканці країни-агресорки цього не роблять, адже «проблема росіян не в тому, що вони не можуть дістати доступ до альтернативних джерел інформації, а в тому, що вже не хочуть», бо вони звикли довіряти медіа, з яких транслюється єдиний, як скопійований, безальтернативний інформаційний потік, і які, незалежно від того, кому належать, говорять «тільки правду» (інакше бути не може).

Вправа 3

Піктограми

Мета: з'ясувати особливості перетворення інформації з текстової на візуальну, як створюються пропагандистські наративи та як їх викривати.

Необхідні засоби: аркуші паперу формату А4, маркери, малярний скотч, магніти, прищепки тощо (для фіксації листків на дошці). В умовах дистанційного навчання доречно використати віртуальну дошку Jamboard, де свої ідеї учні можуть записати на кольорових стикерах та розмістити на спільному фреймі.

1. Використовуючи навчальну технологію «мозковий штурм», складіть перелік рашистських пропагандистських мітів (міфів).
2. Об'єднайтеся в групи / розійдіться по віртуальних залах (у зумі). Шляхом випадкової вибірки розберіть міти по групах учнів.
3. Складіть піктограми, що символізують виділені групи пропагандистських мітів.
4. Групи по черзі презентують результати роботи, фіксуючи їх на дошці / віртуальній дошці, акцентуючи увагу на декодуванні створених ними пропагандистських наративів.

Аналітик Львівського медіафоруму Зоя Красовська зазначає: «Велика небезпека ... в тому, що часто новини сприймають лише за заголовком. Далі заголовка не дочитують. І від того, що вказано в заголовку залежить те, що людина розуміє про ситуацію. Якщо заголовок не відповідає змістові самого повідомлення, яке під ним викладено, то ми (медіа — Прим. ред.) вводимо в оману свою аудиторію, тобто фактично просто обманюємо читачів та читачок».

Часто заголовки російських новин, маніпулюючи, немов би захищають російських воєнних злочинців, які вбивають і катують мирних мешканців, полонених, перекладаючи відповідальність за скоєне на інших, брешуть («Президент Білорусі О. Лукашенко заявив, що «Україна сама спровокувала «спеціальну військову операцію», яку проводить Росія на її території» (дезінформація), «Трупна отрута мерзеної брехні»: провокація в Бучі шита «білими пов'язками», «Кох: «Ось заходить російський солдат до Бучі і ґвалтує чотирирічну дитину. Це хто його навчив? Путін із Патрушевим?»», «Неонацизм — потворна ідеологія, яку використовують Київ та [Захід] для виправдання злочинів в Україні»).

Україна ж не приховує інформації, а, навпаки, максимально оприлюднює те, що відбувалося, наприклад, у Бучі та Ірпені, наводячи безперечні докази, отримані за допомогою таких технологій, як OSINT, і задокументовані не тільки українськими журналістами, а й міжнародними медіа та правоохоронними організаціями.

Медіа РФ, використовуючи провокативні, маніпулятивні, фейкові заголовки, прагнуть показати «нацистське» обличчя України всьому світові, який ще має пошкодувати, що об'єднався проти «третього Риму», посварити Україну зі США, країнами ЄС, зокрема з Польщею («Укронацисти вбивають своїх же «генералів-найманців», які приїхали з Польщі, США, Великої Британії і командують українськими бойовиками», «Захід розширює номенклатуру озброєння, що постачається Києву, через рішучість воювати з Росією до останнього українця», «У Вугледарі українські військові розстріляли групу іноземних військових, імовірно, це були поляки», «Пригожин заявив про виявлення в Бахмуті тіл іноземних найманців з відрізними головами та кистями»), а також «справжнє» обличчя країни, якій вони допомагають, країни, якій байдуже до своїх солдат та мирних мешканців», «Після розпаду СРСР американці взялися до руйнування дружби Росії з колишніми союзними республіками і почали робити з України ворога»,

Минобороны России

Минобороны России опровергает обвинения киевского режима в якобы убийстве мирных жителей в населенном пункте Буча Киевской области

! Все опубликованные киевским режимом фотографии и видеоматериалы, якобы свидетельствующие о каких-то «преступлениях» российских военнослужащих в городе Буча Киевской области являются очередной провокацией.

■ За время нахождения данного населенного пункта под контролем российских вооруженных сил, ни один местный житель не пострадал от каких-либо насильственных действий. В населенные пункты Киевской области российскими военнослужащими было доставлено и выдано мирным жителям 452 тонны гуманитарной помощи.

«Захід завадив укладенню перемир'я РФ та України навесні 2022 року», «ЗСУ цілеспрямовано б'ють по дитсадках, коледжах, школах і дитячих лікарнях», «До річниці «СВО» Збройні сили України готують диверсії на території Росії», «Українські війська розстріляли групу медиків, які прямували до Вугледару для евакуації поранених», «Україна сама спровокувала «спеціальну військову операцію», яку проводить Росія на її території». Не уникають журналісти РФ у новинах і заголовках прогнозів-залякувань, погроз («Лавров дав зрозуміти, на яку країну Росія націлилася після України», «Путін пригрозив розширенням війни», «Путін заявив, що Росія припиняє членство в Договорі про стратегічні наступальні озброєння: подробиці», «Путін здалека помахав США ядерною дубиною», «“Не можна воювати з Росією”: Медведєв видав чергову порцію погроз США після заяви Путіна про вихід з ДСНО»), серед них трапляються конкретні повідомлення, що належать до ІПСО, спрямовані на виведення українців із рівноваги, появу панічних настроїв, спрямовані на те, щоб зробити все, аби українці припинили чинити опір російським окупантам.

Вправа 4

Фейкові заголовки

Мета: з'ясувати особливості впливу заголовків на людей та проведення декодування рашистської пропаганди.

Необхідні засоби: гаджети для пошуку інформації.

1. Знайдіть в інтернеті маніпулятивні заголовки, які були поширені рашистською пропагандою за останній тиждень.
2. Обміняйтеся знайденими заголовками з сусідом / сусідкою по партії.
3. Поміркуйте, яку інформацію хотіла донести пропаганда через цей заголовок.
4. Виступіть у класі з метою викриття маніпулятивності заголовків рашистської пропаганди.

Орест Білоскруський

Завдяки тому, що більшість медіа в перші місяці війни працювала без перерв і вихідних, новини виходили цілодобово і давали змогу тримати українців у курсі подій. За даними телеаналітика Ореста Білоскруського серед молодих українців, які попри війну залишилися в Україні та долучилися до опитування, усі заявили, що проходить не більше ніж 3 години з часу їхнього останнього ознайомлення з новинами, а більшість із них переглядала новинну колонку менше ніж годину тому. Така запитуваність інформування про реальні події в країні та світі вимагала і вимагає від журналістів оперативності у висвітленні новин, яка в умовах сьогодення виходить на перше місце, а отже, швидкого опрацювання першоджерел.

Безперечно, що в сучасному перенасиченому інформацією світі головний жанр журналістики — **новина**, що, на думку шведського журналіста Еріка Фіхтеліуса, становить емоційне сприйняття і традиційне представлення події в рівних пропорціях. При цьому **подія** — це зміна: щось змінюється і сам факт змін стає новиною, що містить інформаційне повідомлення, яке потребує фіксації інформації, зазвичай письмової, що дає змогу висвітлити актуальну, вірогідну та значущу подію для споживачів своєчасно під певним кутом, зрозумілою мовою, об'єктивно та неупереджено, з обов'язковим її редагуванням, а також добору клікбейтового, провокативного заголовку та «апетитного» візуального контенту, що супроводжує його, за якими читач визначає, читатиме він цю новину чи ні.

Ерік Фіхтеліус

Нагадаємо, що «**клікбейт**» (англ. clickbait, де click — клацання, а bait — наживка) — тенденція, за якою заголовки (сенсаційні, інтрижні), підкріплені зображеннями, формулюються задля привернення уваги читачів, щоб змусити їх переходити за посиланням».

Новина (з усіма прогалинами, викривленнями та недоліками) — результат спостережень журналіста і / або самовидців, зроблених безпосередньо на тому місці, де щось відбулося.

Новина має бути актуальною та вірогідною, написаною зрозумілою для пересічного читача мовою. У ній не повинно бути оцінних суджень, а коментарі експертів, очевидців слід чітко відокремити один від одного і від фактів. Головне, але не єдине завдання новини — проінформувати людей. Журналіст також має всебічно висвітлити тему, щоб аудиторія мала змогу зробити свої висновки і сформулювати власне бачення проблеми. Але предметом новини залишається факт.

Як же зрозуміти, що новина має ознаки маніпулятивності? Треба провести її аналіз, звернувши увагу на такі аспекти:

1. Заголовок (провокативний).
2. Новина, що викликає здивування, інтригу, страх, занепокоєння, або коротка, «суха», беземоційна.
3. Новини немає на інших ресурсах чи серед офіційних повідомлень.
4. Бракує джерела інформації.
5. Невідповідність світлин, що супроводжує новину, її змісту.
6. Новина — виклад допису в блозі чи посту в соцмережах.
7. Провокативні матеріали в розділі «Читайте також» у тексті новини як одна з маніпулятивних технологій.
8. Використання перебільшень, узагальнень, закликів, емоційної лексики та мови ворожнечі.
9. Вирвані з контексту слова офіційних осіб.
10. Побудова новини на думці псевдоекспертів.
11. Новина про політиків без контексту, інфоприводу чи критики.
12. Наявність у новині слабкої аргументації, сарказму, непотрібної іронії.

Для визначення, маніпулятивна новина чи ні, радимо скористатися основними критеріями :

- ▶ Звичайна новина — це факти, жодних емоційних відтінків.
- ▶ Обов'язково має бути посилання на джерело. Це може бути відоме видання або офіційний сайт органів влади, а не маловідомий «експерт» чи «блогер».
- ▶ Добре зроблений сайт, рекламні банери в межах здорового глузду, підписи авторів, контакти редакції на сайті.
- ▶ Якщо аргументи в аналітиці незрозумілі й заплутані — це не ви чогось не розумієте, це хибна або слабка аргументація.
- ▶ Коли бачите перебільшення, емоційний вираз, запитуйте навіщо. Це для того, щоб вам було цікавіше читати, чи все-таки вам нав'язують певну позицію.

Вправа 5

Інформація чи маніпуляція?

Мета: закріпити вміння розрізняти інформаційні та маніпуляційні повідомлення.

Необхідні засоби: гаджети для проходження гри.

Перейдіть до гри за qr-кодом або покликанням (<https://learningapps.org/watch?v=p3ktdj30j23>) та пройдіть її.

Новини під час війни відповідають за два головні завдання:

- ▶ інформування фактами, подіями;
- ▶ налаштування на перемогу України.

Сьогодні в умовах війни новина перетворилася на просте подання фактів на радіо, телебаченні та в інтернеті, хоча «дуже часто замість повної, корисної, вірогідної інформації, ми отримуємо неповну, неправдиву інформацію».

Попри величезний потік меседжів, зокрема новин, що надходять із різних джерел, ми маємо приділяти значну увагу їх аналізу, шукаючи відповіді на низку питань, які дають змогу нам з'ясувати ряд важливих складників повідомлення:

<i>Хто автор і яка цільова аудиторія меседжу</i>	Яку аудиторію він може зацікавити і чому, чи належите ви до цієї аудиторії
<i>Його мету</i>	Проінформувати, вплинути, дезінформувати, спонукати до дії
<i>Його економічний бік</i>	Хто за це заплатив, кому це вигідно
<i>Як він вплине на аудиторію</i>	Хто може дістати користь від цього меседжу, кому він може завдати шкоди, що це повідомлення означає для мене
<i>Її реакцію</i>	Які можуть бути ваші дії у відповідь на цей меседж, чи поширили би ви цю новину і чому
<i>Усвідомити змістове наповнення</i>	Про що це і що саме вас змушує так думати, які ідеї, цінності, інформація та/або погляди очевидні, про що не говориться в цьому повідомленні з того, що було б важливо знати
<i>Техніки</i>	Які техніки або методи/способи впливу на свідомість особистості використовуються і чому саме ці, яким чином вони передають меседжі
<i>Інтерпретації</i>	Чи можуть і як різні люди зрозуміти ці меседжі по-різному, як я інтерпретую цей меседж та що я дізнаюся про себе зі своєї реакції або інтерпретації
<i>Контекст</i>	Коли створено цей меседж та де або як ним поділилися з цільовою аудиторією
<i>Надійність</i>	Чи це факт, думка чи щось інше, якою мірою меседж гідний довіри, що змушує вас так думати, які джерела інформації, думок, припущень

Споживаючи новини, що несуть відповідний меседж населенню, ми маємо уважно їх слухати, читати та спостерігати, критично сприймаючи інформацію (прочитану, побачену, почуту), намагатися зрозуміти суть проблеми та причини, а не лише наслідки, свідомо відрізняти факти від припущень та поглядів, аналізувати вірогідність та відповідність аргументів, а також інформацію, на яких вони ґрунтуються, вірогідність джерел інформації, звертати увагу на оперативність новини, повноту висвітлення події, виявляти маніпуляції, пропаганду, дезінформацію, усвідомлювати, що завжди є більше, ніж один погляд на одну й ту ж інформацію / подію, шукати відповіді на запитання: що?, для кого?, як?, навіщо?. Потрібно також замислитися над тим, чи довіряєте ви інформації про події в країні, яку подають вітчизняні медіа, якщо ні, то чому; порівняти, як подається інформація про воєнні події в новинах українських і закордонних медіа, звернути увагу на те, чи збігається вона.

Вправа 6

Факти чи судження?

Мета: закріпити вміння розрізняти факти та судження.

Необхідні засоби: гаджети для читання тексту, ручка та папір.

1. Зайдіть одну з останніх новин.
2. Проаналізуйте це повідомлення, виділивши / виписавши факти та судження.
3. Презентуйте результати роботи класу.

«Український тиждень» на своїх інтернет-сторінках фактично в перші дні військової агресії для того, щоб українці мали можливість убезпечити себе, оприлюднив підготовлений Центром протидії дезінформації перелік ворожих каналів комунікації, які прямо виступили на боці ворога: а також перелік офіційних державних каналів для отримання надійної інформації.

Саме офіційні сайти і мережі, наприклад ДСНС України або Міністерства оборони, увійшли до переліку найнадійніших джерел новин та іншої інформації для українців. Зрозуміло, що це пов'язано з воєнними діями в країні та потребою в отриманні найсамперед вірогідної інформації. Цікаво, що за даними опитування, яке виконувала «InMind» на замовлення міжнародної організації «Інтерньюз», що реалізує «Медійну програму в Україні» за фінансової підтримки USAID [16], на перше місце в плані джерел інформації, яким довіряють, виходять родина (86 %) та друзі (81 %), а серед держорганів — Генштаб ЗСУ / Міноборони (79 %) та Офіс Президента (73 %).

ЦЕНТР ПРОТИДІЇ
ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

УВАГА!

Діяльність ворожих каналів комунікації вже НЕ просто дезінформація.

Це - інформаційний тероризм.

Такі дії ворога у мережі вийшли за рамки фейків або звичайних інформаційних маніпуляцій, оскільки вони направлені конкретно на залякування населення України, нагнітання панічних настроїв та психологічний терор, що повністю підпадає під визначення тероризму.

Інформаційний фронт у Telegram: вороги, які сприяють вторгненню РФ в Україну у месенджері.

Атакуємо разом, не дамо ворогу ні шансу!

Перевіряємо інформацію лише в офіційних джерелах.

Легитимный
Легитимный live
Резидент
Картель
Сплетница
Черный квартал
Политический
расклад
Киевский кейс
Херсон live
Кривой Рог онлайн
Тремпель Харьков
Нетипичное
Запорожье
Одесский фраер

Анатолий Шарий
наглый
Киев Власть
Тёмный Рыцарь
Бунтарь
Скептик
цибуля
UKRMEDIA
Днепр live
First
Криоген
ЗА ГРАНЬЮ
MediaKiller
ЗеРада
Николаев live

Klymenko Time
Чат | Klymenko
Time
Klymenko Time
Шептун
Shadow
Anonymous
Скептик
Наблюдатель
PavlovskyNews
Недоторкани
Тень на плетень
НЕЗЫГАРЬ
ОЛЬГА ШАРИЙ
Макс Бужанский
Женщина с косой

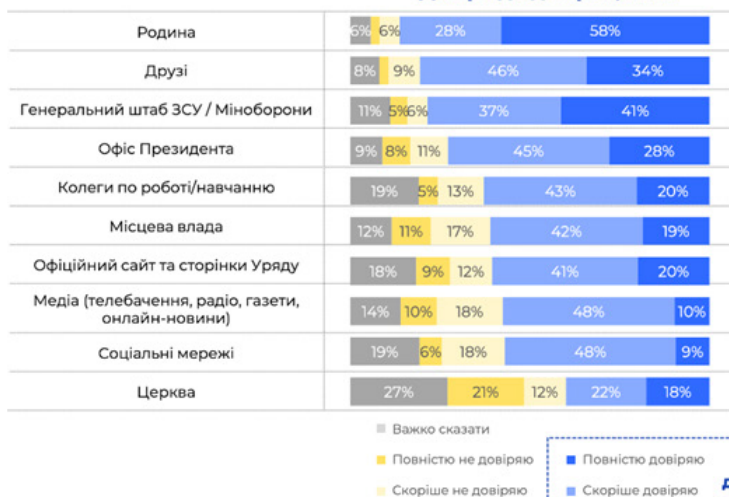

Довіра до джерел інформації. 2022

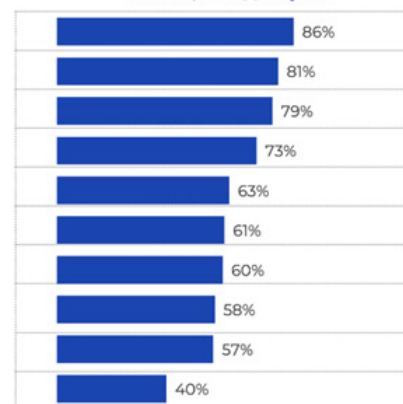

Загалом найбільш надійними джерелами інформації для респондентів є родина та друзі, а серед органів державної влади найбільше довіряють Генеральному штабу Збройних Сил України/Міністерству оборони та Офісу Президента України.

Довіра до джерел, 2022

% тих, хто довіряє

Запитання:
Наскільки ви в цілому довіряєте інформації із наступних джерел ...?
% тих, хто довіряє повністю або частково

База:
Вся вибірка, N=1456

32

Щодо новин із соцмереж, то їм довіряє близько 60 % респондентів, а новинам із інтернет-медіа та національного телебачення — майже половина опитаних, саме тут у пригоді буде знання ворожих каналів комунікації.

Зауважимо, що інтернет-медіа та соцмережі вперше перехопили лідерство в телебачення ще 2019 року через послаблення своїх позицій всіма видами медіа, що підтвердили дані щорічного опитування USAID-Internews.

Звернемося ще до результатів цьогоорічного опитування USAID-Internews «Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 році», у межах якого виявлено деякі серйозні зміни у звичках українців щодо споживання медіа після повномасштабного вторгнення Росії. Наприклад, використання телебачення для отримання новин впало лише до 36 %, а популярність регіональних медіа помітно зросла — до 55 %. Ще з'ясовано, що ті, хто дивиться телемарафон «Єдині новини», оцінюють новини за тим, чи проводиться аналіз подій, які відбулися, чи події висвітлюються вчасно, а інформація вірогідна.

Хочемо звернути увагу також на те, що в молоді сформоване критичне мислення, про що свідчать дані: близько 60 % опитаної молоді вагається щодо довіри до інформації, яка подається в новинах, що спонукає їх перевірити або перерахувати на інших каналах «ту ж інформацію». Це має спонукати журналістів надавати декілька поглядів на питання або проблему, дотримуючись балансу думок, об'єктивності під час висвітлення інформації в новинах. Соціологи відзначають, що рівень довіри до медіа піднявся, бо, на думку респондентів, війна об'єднала всіх. 73 % опитаних відповіли, що їм достатньо матеріалів про хід війни, які подаються назагал із ресурсів, яким довіряють, тобто їм достатньо оперативної та вірогідної інформації, адже ці матеріали відповідають основним критеріям новин, які через воєнні дії стали критично важливими: вони оперативні, об'єктивні, чесні, супроводжуються фото- та/або відеоматеріалами, що зазвичай не зазнали редакторського опрацювання, дають відповіді на питання: що, коли і де сталося, чіткі, сухі, без аналітики та емоційного подання інформації, у них нема маніпуляцій, вони максимально неупереджені, при цьому одночасно несуть споживачам віру, страх, надію на перемогу. Респонденти також зазначають, що з часом новини стали детальнішими, «людянішими» та емоційно насиченішими, бо самі ведучі не приховують своїх емоцій та переживання за долю країни («Ведучі не як роботи, а видно їхню людяність»), а також з'явилася більша кількість каналів новин (сайтів, телеграм-каналів), обсяг інформації про війну достатній.

Кількість інформації, яку споживають українці від початку військової агресії, зашкалює, що приводить до інформаційного пересичення та емоційного виснаження, адже ми всі стаємо частиною не тільки бойових дій, а й інформаційно-психологічної війни, яку веде Російська Федерація і в мирний, і у воєнний час в головах українських людей.

Вправа 7

Мінідослідження

Мета: з'ясувати особливості проведення опитувань як основи формування інформаційного повідомлення.

Необхідні засоби: гугл-форма для створення анкети, гаджети для проходження анкети онлайн, комп'ютер / ноутбук з мультимедійним проектором для демонстрації та аналізу результатів опитування.

1. Підготуйте анкету із запитаннями про довіру до джерел інформації.
2. Проведіть опитування серед своїх знайомих.
3. Порівняйте результати опитувань із дослідженням InMind. Зробіть висновки.
4. Обговоріть у групах, як можна використати результати вашого опитування?
5. На основі результатів опитувань приготуйте повідомлення для масмедіа.

Треба враховувати, що країна-агресорка володіє потужними силами психологічних операцій (ІПСО), які складаються з таких компонентів:

- ▶ сили та засоби ПСО військових формувань;
- ▶ сили та засоби ПСО спецслужб;
- ▶ цивільні державні структури, які залучені до проведення інформаційних операцій;
- ▶ цивільні недержавні структури (підконтрольні урядам), які залучені до проведення інформаційних операцій;
- ▶ релігійні організації, які залучені до проведення інформаційних операцій.

Ці сили мають значну кількість російських спеціалістів, які працюють над розробленням інформаційно-психологічних операцій проти України, використовуючи всі можливі засоби маніпуляції нашою свідомістю.

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) — це різновид інформаційних операцій, проведення яких передбачає використання на практиці складної сукупності узгоджених, скоординованих і взаємопов'язаних форм, методів і способів психологічного впливу для зміни думок, емоцій, поглядів та поведінки тих, на кого ця операція спрямована. Найбільша проблема в тому, що в основі будь-якої ІПСО частково лежить правда.

До складників ІПСО, що веде Росія проти українців, можна віднести фейки, дезінформацію, маніпуляції, пропаганду, ботоферми, кібератаки. Їх основна мета — навіювання жителям України думки, що легше здатися, ніж воювати. РФ через ІПСО намагається вплинути на наш емоційний стан, дезорієнтувати військових, деморалізувати як військових, так і цивільних, підірвати віру в ЗСУ, керівництво держави, посіяти паніку, роз'єднати, зруйнувавши єдину комунікацію держави, зламати наш бойовий дух, наситити інформаційний простір величезною кількістю неправдивих повідомлень, спонукати розповсюджувати в соцмережах неперевірену, а іноді й неправдиву інформацію, створюючи колапс в інфпросторі, та пришвидшити результат, найвигідніший для нього, — перемогу в так званій «спецоперації».

Елементами ІПСО можуть бути кібер- та фішингові атаки, вимкнення урядових сайтів та диверсії на об'єктах цивільної інфраструктури.

«Інформаційні повідомлення» можуть створюватися так, що в перелік подій, які відбуваються, додають кілька повідомлень, спеціально спрямованих на формування масової зневіри. Уявіть, що на початку повномасштабного вторгнення в телеграм-каналі з багатотисячною аудиторією, на який ви підписані, з'являється «огляд» новин, що містить саме такі повідомлення (вони підкреслені):

Зараз, без емоцій та на тверезу голову, подумайте, які почуття мають викликати такі повідомлення? Страх, тривогу, зневіру, роздратування..? Ми можемо і не звернути на них уваги, бо переглядаємо силу-силенну новин, але коли раз за разом наштовхуємося на них в анонімних каналах у соцмережах чи в чатах із сусідами, піддаємося впливові одне одного в соціумі, тривога посилюється, а страх зростає, з'являються думки: «А може, це дійсно так?». Отже, якщо ви так подумали, то постраждали від інформаційно-психологічної операції.

Росіяни також намагаються активно діяти на психологічному фронті й проти наших захисників, розповсюджуючи «через різних провокаторів безліч чуток та дезінформацію про нібито велетенські сили й агресивність російських загонів, що наступають, а також про слабкість нашої оборони та непрофесійність українського командування».

ВАЖЛИВО ОПЕРАТИВНА ІНФОРМАЦІЯ

Сухопутні війська ЗС України

У Telegram та інших месенджерах розповсюджують фейк від імені Служба безпеки України. Нібито СБУ вимагає від українців перейти за посиланням, аби «пройти перевірку». Це посилання, схоже на адресу сайту СБУ, але воно фейкове і не веде на онлайнресурс Служби!

Насправді за посиланням вам запропонують додати новий пристрій до вашого акаунта. Після цього ворог отримує доступ до всієї вашої історії переписки (крім секретних чатів), а також зможе писати від вашого імені.

!! В жодному разі НЕ ПЕРЕХОДЬТЕ ЗА ПОСИЛАННЯМ та не скануйте QR-код !!

Нагадуємо, що офіційні інформканали СБУ це:

◆ Сайт – www.sbu.gov.ua (без жодних додаткових символів!)

◆ Facebook <https://www.facebook.com/SecurSerUkraine> (верифікована сторінка, обов'язково – із синьою галочкою)

◆ Telegram – <https://t.me/SBUkr> (верифікований канал, обов'язково – із синьою галочкою)

Дбайте про інформаційну та кібербезпеку!

Захистимо Україну разом!

Легитимний

##сводка

- *люди из Киева продолжают массово уезжать в Житомирском направлении (в основном).
- *Зеленского остаётся в Киеве
- *В Киев зашли первые группы РФ
- *пляжи Одессы минируют
- *Чернигов грохочет
- *Мелитополь локально
- *армия РФ прибывает вновь и вновь
- *Россия ждёт капитуляции Украины
- *нардэпы и топ силовики, массово уезжают из Киева
- * топливный кризис
- *в Киеве раздают автоматы
- *Мариуполь бои
- *Харьков бои
- *Россия использует массово авиацию

Одесса , Николаев, Запорожье, Днепр, Львов - подозрительно тихо.

82.4К 13:11

**ЗАФІКСОВАНО
ДЕЗІНФОРМАЦІЮ ПРО
ЗОСЕРЕДЖЕННЯ ЗС РФ НА
УКРАЇНСЬКОМУ КОРДОНУ**

#ЦПД_застерігає

● **#ЦПД_застерігає:** окремі медіа розгорнули дезінформаційну кампанію щодо концентрації зс рф на прикордонних з Україною територіях та одночасного відведення підрозділів ЗСУ з окремих ділянок фронту.

«На кордоні з Сумською областю зосереджено 10 тис. російських військових. Це найбільша концентрація, яка тут колись була», – видання «The Times».

«ЗСУ готуються до втечі з Херсона. Очевидці повідомляють про ознаки відходу українських військ із міста», – російські ЗМІ.

Лариса Волошина

Наприклад, повідомлення видання «The Times» про зосередження російських військових у прикордонні, яке фактично відразу спростувала Сумська ОВА.

Щодо «новини» про «відступ ЗСУ з Херсону», то вона не потребувала спростування, бо не мала жодного зв'язку з реальною ситуацією в місті (<https://t.me/CenterCounteringDisinformation>).

Наголошуємо, що такі ІПСО спрямовані лише на нагнітання панічних настроїв серед цивільного населення та українських військових!

Лариса Волошина, журналістка і психотерапевтка, в розмові з Тетяною Троцинською в подкасті «Громадське радіо» на прикладі ситуації з російською працівницею пропагандистського «Первого канала» Мариною Овсянніковою в дуже доступній формі пояснює, що ІПСО складається з 4 компонентів:

- ▶ «береться якась подія (або інсценована, або реальна, це не має значення);
- ▶ подія подається перекручено, з потрібним маніпуляторіві нарративом, починається пропаганда на другому етапі: жінка вийшла з плакатом і до якого висновку нас підштовхують;
- ▶ третій компонент виникає, коли аудиторія дійшла певного висновку. тоді створюється ще одна подія, яка вже підтверджує сам висновок;
- ▶ а після цього досягається та мета, яку фактично поставив маніпулятор».

Споживачам інформаційного продукту важливо зрозуміти, що цей нарратив про «хороших росієв», які «страждають» спрямований передусім на західну аудиторію, а не на росієв, щоб «перемкнути увагу й спочуття світу з українського народу, який дійсно страждає і якого вбивають, на персонажку Овсяннікову».

Цілком погоджуємося з думкою Л. Волошиної, що «ми можемо помітити їхні ІПСО і втрутитися в них, але атакувати треба не саму людину, а нарратив, який вони розповсюджують».

Дмитро Золотухін, фахівець із інформаційних війн, медіаексперт, дає поради, як виявляти такі інформаційні вкиди. Він виділив 5 головних ознак, за якими можна визначити, чи це операція з дезінформації:

1. Мета спеціальної операції — змінити поведінку конкретної людини чи групи людей.
2. Мету повинен реалізовувати інтересант — людина чи організація, яка дістає вигоду від зміни поведінки цих людей.
3. Для втілення плану має бути джерело поширення інформації (часто анонімне, розмите «зашкварене»).
4. У спеціальних операціях інформація повторюється або доноситься за допомогою специфічних засобів, зокрема відповідної лексики. Наприклад, має насторожити сайт чи видання, де війну з Росією називають «спеціальною військовою операцією».
5. Інформацію важко або неможливо верифікувати. Немає об'єктивного підтвердження, що інформація правдива.

Найчастіше об'єктами для ворожих маніпуляцій стають болючі теми, які бурхливо обговорюють у суспільстві. Наведемо кілька прикладів.

Андрій Сухарина, аналітик Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, наголошує на тому, що «тепер російська пропаганда і ІПСО Росії намагаються (і деколи роблять це доволі успішно) створювати штучні, інспіровані конфлікти в громадах, де проживають переселенці». Наприклад, часто-густо ми чуємо розмови про те, що мешканці, скажімо, Івано-Франківська чи Львова терпіти не можуть переселенців, які розмовляють мовою ворога, п'ють-гуляють, а переселенці звинувачують місцевих у тому, що через них Путін напав («Будьте ви прокляті, бандерівці, війна через вас!»), що в цих містах задорого житло, а за тварин треба окремо доплачувати. Вірогідно, що такі випадки, коли власники завищували ціни, були насправді, але можна довести, що 90 % людей цього не робило. Проте російська пропаганда розкручує, що всі в Івано-Франківську / Львові погані, підняли ціни, знущуються з переселенців. Мінус у тому, що українці, коли таке бачать, починають розганяти зраду, хоча зради насправді немає. І всі починають сваритися, проте глузд бере своє. Потім знову лунають гасла: «Захід проти Сходу і Схід проти Заходу!». Ці вкиди дуже легко спростовуються результатами опитування серед постійних мешканців Івано-Франківська та переселенців, проведені соціологічною групою «Рейтинг» 16 квітня 2022, адже суперечать російським ІПСО: лише 5 % місцевих мешканців негативно та скоріше негативно ставляться до переселенців, а 68 % — дуже позитивно та скоріше позитивно; лише 2 % тимчасово переміщених осіб зазначили, що негативно та скоріше негативно ставляться до місцевих жителів, 87 % дуже позитивно та скоріше позитивно; на питання «Як ви ставитеся до того, що частина переселенців залишить жити/працювати у місті?» — 51 % респондентів відповіли позитивно, 43 % — нейтрально, 5 % — негативно; 75 % місцевих жителів зазначили, що особисто надавали допомогу переселенцям.

Андрій Сухарина

Дмитро Золотухін

Вправа 8

Аналіз відео

Мета: з'ясувати особливості поширення ІПСО.

Необхідні засоби: комп'ютер / ноутбук із мультимедійним проектором для перегляду відео.

1. Перегляньте відео за покликанням: <https://youtu.be/yt4-pGuW3-Y>
2. Назвіть три головні висновки, яких дійшли на його основі.

Отже, ми бачимо, що російські ІПСО прагнуть розколоти українське суспільство за принципом «розділяй і володарюй», але досі в них цього не вийшло.

Інший приклад — російські ІПСО, що стосуються причини відімкнень електроенергії в Україні, які, за даними Центру протидії дезінформації (<https://t.me/CenterCounteringDisinformation/3152>), останнім часом набули значного поширення.

8. Звертати увагу на те, чи відповідають контентові новини світлина, що супроводжують її.
9. Підписатися на фактчекерські ініціативи (наприклад, проєкти StopFake, БезБрехні, «НотаЄнота», подкаст «Русский фейк, іді на***!», ютуб- чи телеграм-канал Центру протидії дезінформації тощо) й періодично їх читати.
10. Визначити для себе кілька джерел, які відповідають за сказане чи написане, а якщо трапляються помилки, то визнають їх.
11. Коли прагнете вступити в дискусію в соцмережах, треба переконатися, що розмовляєте з реальною людиною, а не ботом. Слід пам'ятати, що російські ІПСО підживлюють самі українці, які потрапляють на «гачок» маніпуляторів і поширюють зрадницькі настрої в коментарях.
12. Новину, що викликає сумніви, можна надіслати у фактчек-бот «Перевірка» (<https://gwaramedia.com/perevirka-razom-smozhemo/>). Протягом доби ви отримаєте підтвердження чи спростування інформації.

Коли ми сприймаємо інформацію, усвідомлюючи, що вона спрямована на те, щоб «не просто змусити людину повірити в щось, а привести її до певної дії чи бездії, і намагаємось зрозуміти, кому і для чого було б вигідно поширювати таку інформацію, — ми вже значно менш вразливі до інформаційно-психологічних впливів».

Вправа 9

ІПСО

Мета: навчитися розпізнавати ІПСО.

Необхідні засоби: гаджети для пошуку інформації, дошка Padlet.

1. Знайдіть в інформацію, яка, на Вашу думку, є ІПСО.
2. Скрини інформації розмістіть на дошці Padlet, яку надасть учитель на платформі <https://uk.padlet.com/dashboard>.
3. Під скрином поясніть наведену вами аргументацію щодо свого вибору.
4. Оцініть та прокоментуйте роботу своїх однокласників.

Важливо, що довіра до неправдивих антиукраїнських наративів, як засвідчують результати опитування «USAID-Internews» щодо споживання медіа у 2022 році, значно зменшилася завдяки тому, що українці навчилися надавати оцінку поширеним неправдивим наративам у новинному контенті, вчасно розпізнавати та протидіяти їм, а також ІПСО. Українці набагато рідше, ніж у попередні роки, вірять заявам, що применшують авторитет і значущість України у творенні власної долі.

Як бачимо, ми з вами споживаємо велику кількість новин. Щоб така кількість інформації, постійне читання новин не впливали негативно на наше психічне і фізичне здоров'я, потрібно потурбуватися про те, щоб зменшити шкідливий вплив медіанавантаження на організм, стати стійкішими до дезінформації, а для цього варто бути медіаграмотними і не нехтувати інформаційною гігієною.

Слід не забувати, що, попри можливі негативні наслідки, медіа можуть надихати, підтримувати, бо надають нам не тільки необхідну інформацію про перебіг подій у країні, поради щодо того, як поводитися в тій чи іншій ситуації тощо, а й новини про перемоги наших військових, їхні героїчні вчинки, стійкість, звільнення українських полонених, «бавовну».

Рефлексія

Мета: підвести підсумки уроку.

1. Яка інформація на уроці для Вас була новою?
2. Яку інформацію Ви вже знали?
3. Які інформацію Ви хочете знайти після уроку?

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Fichtelius, Erik Nyhetsjournalistik — tio gyllene regler, 2008.
2. Білоскрусський О., Сергієнко І. Як молоді українці споживають новини під час війни: якісне дослідження. URL: <https://kyiv.media/news/yak-molodi-ukrayinczi-spozhyvayut-novyny-pid-chas-vijny-yakisne-doslidzhennya>.
3. Білоусенко Ольга. Що таке інформаційно-психологічні операції і як їх розпізнати. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/29009/2022-02-23-shcho-take-informatsiyno-psykhologichni-operatsii-i-yak-ikh-rozpiznaty/>
4. Війна за мізки. Як розпізнати ІПСО — інформаційно-психологічні операції. URL: <https://media.zagoriy.foundation/velyka-istoriya/vijna-za-mizky-yak-rozpiznaty-ipsa-informacijno-psykhologichni-operacziyi>.
5. Данилович Катерина. Інформаційно-психологічні операції, або немає сечі терпіти борошна росіян. 21 Грудня 2022. URL: <https://svidomi.in.ua/page/informatsiino-psykhologichni-operatsii-abo-nemaie-sechi-terpity-boroshna-rosiian>.
6. Івано-Франківськ в умовах війни: погляди мешканців та переселенців (16 квітня 2022). 19.04.2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/regions/ivano-frankovsk_v_usloviyah_voyny_vzglyady_zhiteley_i_pereselencev_16_aprelya_2022.html?fbclid=IwAR3rwQu9J4JLe17pNe1LNBnoAUGjiGQxZ07gO4JQJILX7h0XEB5UNcTKfoY.
7. Інформаційно-психологічна війна: Україна її точно не програє. 28.05.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3494447-informacijnopsihologicna-vijna-ukraina-ii-tocno-ne-prograe.html>.
8. Інформаційно-психологічна операція — що це таке і як з цим працює росія. 27 квітня 2022. URL: <https://www.6262.com.ua/news/3377832/informacijno-psyhologicna-operacia-so-ce-take-i-ak-z-cim-pracue-rosia>.
9. Кобко Владислава. Як розпізнати російські інформаційно-психологічні операції та протидіяти їм (інструкція). 23-01-2023. URL: <https://freeradio.com.ua/iak-rozpiznaty-rosiiski-informatsiino-psykhologichni-operatsii-ta-protydiaty-im-instruktsiia>.
10. «Морально-етичні аспекти журналістики під час війни»: дискусія у Медіа-центрі Україна. URL: <https://www.prostir.ua/?news=moralno-etychni-aspekty-zhurnalistyky-pid-chas-vijny-vidbulasya-dyskusiya-u-mediatsentri-ukrajina>.
11. Опитування USAID-Internews щодо споживання медіа. 29.11.2022 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3621415-opituvanna-usaidinternews-sodo-spozivanna-media.html>.
12. Освітні практики із запобігання інфодемії, або Як не ізолюватися від правди. Навчальний посібник / Волошенюк О. (розділ 2, 3, 5), Дегтярьова Г. (розділ 2), Каліберда М. (розділ 1), Мокрогуз О. (розділ 3), Потапова В. (розділ 4), Шаламов Р. (розділ 1) / За редакцією Волошенюк О., Євтушенко Р., Іванова В., Кулакова А. — Київ: АУП, Інтерньюз-Україна, ЦВП, 2020. — 68 с. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Osvitni_praktyky_iz_zapobigannya_infodemiyyi.pdf?_t=1591000563.
13. Погорілець Анастасія. ТСН: 2014 VS 2022: дещо про коректність висвітлення новин МКІП. URL: <https://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/tsn-2014-vs-2022-descho-pro-korektnist-vysvitlennya-novyn.html>.

14. Росія сіє паніку в соцмережах. Ось перелік надійних інформаційних майданчиків. 27 Лютого 2022. URL: <https://tyzhden.ua/rosiia-siie-paniku-v-sotsmerezkhakhs-os-perelik-nadijnykh-informatsijnykh-majdanchykyv>.
15. Сатпаєв Микола. Фейкові новини: хто, як і навіщо. 02.12.2022. URL: <https://uain.press/articles/981227-981227>.
16. Серед держорганів як джерелу інформації українці найбільше довіряють Генштабу та ОПУ– опитування. 29 листопада, 2022. URL: Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/ukraine/sered-derzhorhaniv-jak-dzherelu-informatsiji-ukrajintsi-najbilshe-dovirajut-henshtabu-ta-opu-opituvannja.html>.
17. Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р. URL: <https://detector.media/infospace/article/171769/2019-10-22-stavlennya-naselennya-do-zmi-ta-spozhyvannya-riznykh-typiv-media-u-2019-r>.
18. Ті, хто стали переселенцями вдруге, не очікують на швидке завершення війни — Андрій Сухарина. 13 травня 2022. URL: <https://dif.org.ua/article/ti-khto-stali-pereselentsyami-vdruhe-ne-ochukuyut-na-shvidke-zavershennya-vijni-andriy-sukharina>.
19. Холоденко Олена. 1+1 media, StarLightMedia та InterMediaGroup покажуть спільний новинний телемарафон — МКІП. URL: <https://detector.media/production/article/196939/2022-02-26-11-media-starlightmedia-ta-intermediagroup-pokazhut-spilnyy-novynnyy-telemarafon-mkip>.
20. Шутяк Лілія. Битва за громадську думку: як Україна воює з Росією на інформаційному фронті. 23 травня 2022. URL: <https://explainer.ua/bitva-za-gromadskudumku-yak-ukrayina-vojuje-z-rosiyeyu-na-informatsijnomu-fronti>.
21. Що таке ІПСО, чому важливо це знати і які операції зараз проводить Росія проти України. 5 Березня 2022. URL: <https://tyzhden.ua/shcho-take-ipsa-chomu-vazhlyvo-tse-znati-i-yaki-operatsii-zaraz-provodyt-rosiia-proty-ukrainy>.
22. Що таке російські інформаційно-психологічні операції (ІПСО)? 15 березня, 2022. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/viyina-informatsiynyy-marafon/use-zalezhyt-ne-vid-toho-chy-otiamliat-sia-khoroshi-ruskiie-a-vid-toho-chy-vytrymaemo-my-psykholohynia-pro-rosiys-ki-psykholohichni-operatsii>.
23. Як читати новини під час війни. URL: <https://shostkanews.city/articles/197437/yak-chitati-novini-pid-chas-vijni>.

РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВАКУУМУ

Конспект рекомендовано для використання під час опрацювання тем:

- ▶ Громадянська освіта» (розділ 5. «Світ інформації та масмедіа»)
- ▶ навчальної програми для 10–11 класів «Захист України» (розділ I. «Основи національної безпеки України»).

МОТИВАЦІЙНИЙ СКЛАДНИК

Якщо у збройному конфлікті боротьба йде за території, то в інформаційних війнах вона точиться за авдиторію. Інформаційний простір під час російсько-української війни вже не суто інформаційний, він перетворюється на пропагандистський, а слово — на зброю. Або навіть щось сильніше за зброю.

У намаганні путінського режиму знищити українців як політичну націю, зруйнувати не лише українські міста і села, але й саму українську історичну пам'ять та національну самосвідомість, особлива роль приділялася і приділяється фальсифікації історії та пропаганді «русского міра». Медіа рівняються танкам та набоям. Адже пропаганда за своєю суттю націлена не тільки на вихваляння, а й на звинувачення.

Інформаційна війна з боку з РФ зорієнтована на те, щоб посягти серед нашого населення негативні емоційні почуття страху, недовіри одне до одного, паніки. Тим самим пропагандисти роблять усе можливе для того, щоб українське суспільство втратило єдність та не було таким монолітним, які ми є тепер.

ТЕОРЕТИЧНИЙ СКЛАДНИК

Термін пропаганда не новий чи невідомий. Наведемо деякі означення:

Пропаганда — форма комунікації, спрямована на поширення в суспільстві світогляду, теорії, твердження, фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції.

Часто-густо пропаганда мала на меті корисні та добрі наміри.

Російська пропаганда — російська державна інформаційна політика, спеціальні інформаційні заходи («спецоперації», «політичні технології», «інформаційна війна») та конгломерат відповідних державних органів та установ, які під виглядом «суспільного інформування» опікуються психологічним впливом на українських громадян, населення РФ, а також інших країн.

Рашистська пропаганда цинічна, брехлива, вона активно використовує досвід авторитарних і тоталітарних режимів, тому завжди застосовувалася в тандемі з цензурою, яка відсікає будь-яке інакомислення.

Ще задовго до початку війни в Україні російську пропаганду вважали фактично воєнним злочином і тотально дезінформаційною.

Щоб не потрапити на маніпуляційний гачок рашистської пропаганди, слід знати та розуміти, як вона діє, та вміти розрізняти основні маркери її впливу.

Основні риси російської пропаганди:

- ▶ множинність варіантів правди (постправада);
- ▶ цинізм, гнучкість і безпринципність;
- ▶ постійне вкидання дезінформації в інформаційний простір;
- ▶ абсолютна брехливість, невідповідність до дійсності;
- ▶ винахід потрібних «фактів» — моделювання та створення так званої «паралельної реальності».

Основна мета російської пропаганди — «забруднити» інформаційне поле, щоб ніхто нікому не довіряв. Коли інформаційне поле вбито, все, що лишається, — страх, паніка та апатія, що й використовують на окупованих територіях України.

Щоб російська пропаганда працювала краще і ніщо не відволікало від розхитування почуття норми та реальності в окупованого населення, на цих територіях штучно створюється повний інформаційний вакуум.

Інформаційний вакуум — стан браку інформації, що здатний посилювати кризову ситуацію, створювати передумови для виникнення й поширення чуток.

Розглянемо створення інформаційного вакууму на окупованих територіях Херсонської області. Перше, що зробили, — це створили інформаційну порожнечу для подальшого її заповнення власними інформаційними продуктами задля впливу на свідомість, емоції та психіку місцевого населення.

Етапи створення інформаційного вакууму на окупованих територіях Херсонської області:

- ▶ зупинка видання будь-яких місцевих друкованих масмедіа;
- ▶ декодування місцевої телевежі лише на російські телеканали;
- ▶ вимкнення українського мобільного зв'язку;
- ▶ припинення роботи українських інтернет-провайдерів.

Інформаційний вакуум — це стан повної або часткової нестачі інформації в певному середовищі, на певній території чи стосовно певних подій, що створюється штучно. Інформаційний вакуум створюється внаслідок застосування однією зі сторін конфлікту інформаційної блокади для досягнення інформаційної переваги над противником.

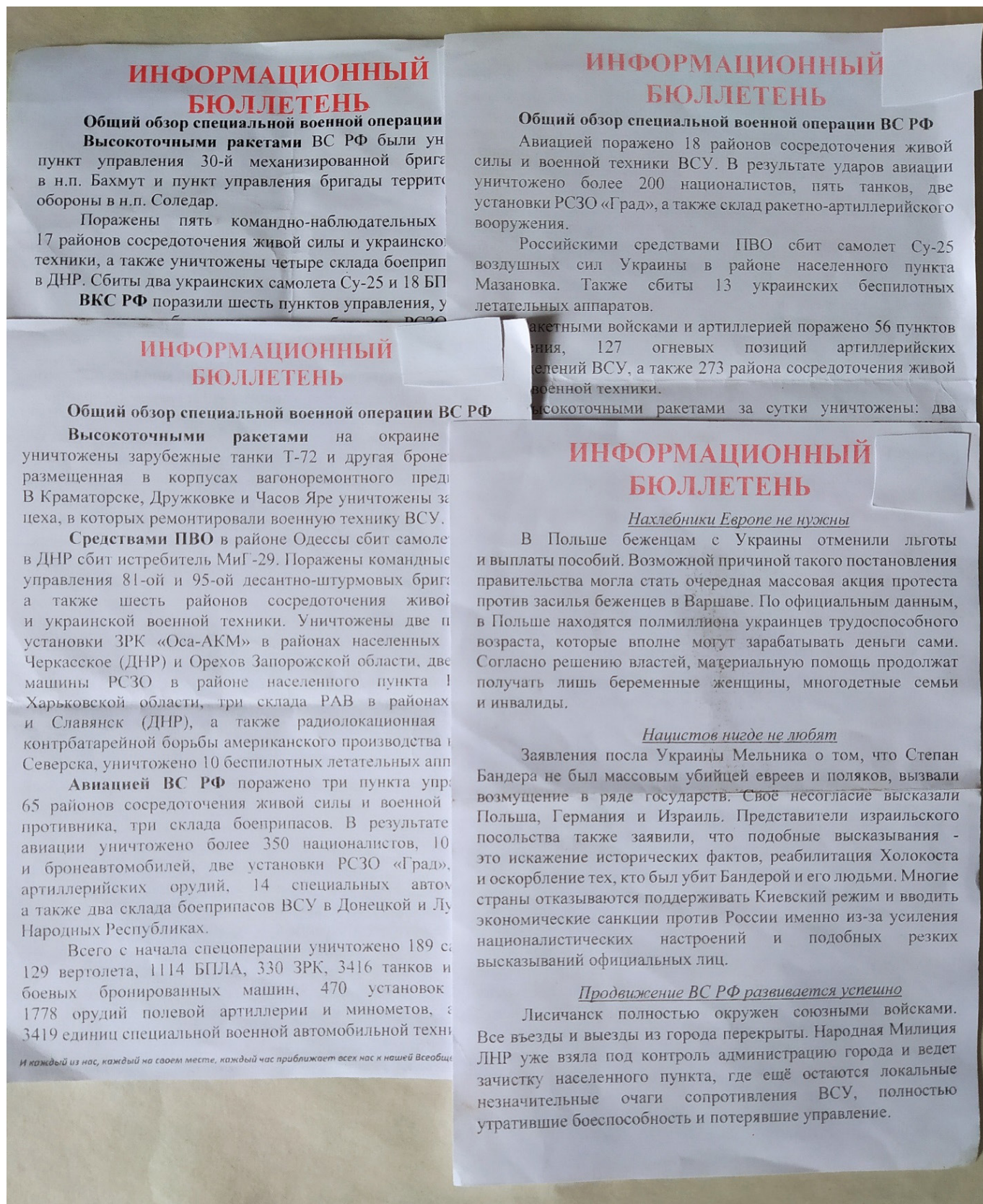
Отже, це давало змогу окупантам забезпечити вплив засобів інформаційно-пропагандистського забезпечення для заповнення доцільною, на їхній погляд, інформацією.

Використовували різноманітну пропаганду, як приховану (телебачення, газета), так відкриту (листівки).

Російські окупанти відновили роботу місцевого телебачення на захоплених ними телеканалах, але вже з власним персоналом, який прибув із Росії. Та ж ситуація і з друкованими медіа. Перший тираж (10 тисяч екземплярів) пропагандистської газети надрукували 26 червня і поширювали безплатно в крамницях, аптеках та АЗС. Обсяг — 16 сторінок. Для подання інформації використовували різні види пропаганди, як конструктивну (пропаганда робить неприйнятне нормою), так і деструктивну (пропаганда робить сподівання марними).

Проаналізуємо пропагандистську діяльність на прикладі листівок, які розповсюджували російські військові на окупованій території правобережної Херсонщини. Їх друкували під назвою «Информационный бюллетень», вони були кількох типів:

- ▶ інформаційна листівка — простий виклад красномовних фактів;
- ▶ листівка-гасло чи листівка-заклик — містили лаконічні тексти, що спонукали читачів до бажаних конкретних дій.

Вправа I

Крок 1 (15 хв)

Пропонуємо до розгляду матеріали листівок, що розповсюджували окупанти перед проведенням псевдореферендуму.

1. Визначте основну мету та використані види маніпуляцій цього матеріалу, враховуючи, що російська пропаганда постійно використовує інструменти деструктивного впливу на українсько-польські відносини, влаштовуючи провокації для руйнування спільних стратегічних інтересів обох народів.

Нахлебники Европе не нужны

В Польше беженцам с Украины отменили льготы и выплаты пособий. Возможной причиной такого постановления правительства могла стать очередная массовая акция протеста против засилья беженцев в Варшаве. По официальным данным, в Польше находятся полмиллиона украинцев трудоспособного возраста, которые вполне могут зарабатывать деньги сами. Согласно решению властей, материальную помощь продолжают получать лишь беременные женщины, многодетные семьи и инвалиды.

Декодування матеріалу та обговорення результатів роботи над вправою, можливі висновки:

- ▶ створення неприязні й ворожнечі між Польщею та Україною як на суспільному, так і на державному рівні;
- ▶ стимулювання суперечок щодо неоднозначності виплат і програм підтримки в Польщі;
- ▶ залякування українців тим, що може статися внаслідок виїзду за кордон, зокрема з окупованих територій.

Крок 2 (15 хв)

Проведіть критичний аналіз тексту та визначте прямі та приховані впливи інформації мови ненависті.

Нацистов нигде не любят

Заявление посла Украины Мельника о том, что Степан Бандера не был массовым убийцей евреев и поляков, вызвали возмущение в ряде государств. Своё несогласие высказали Польша, Германия и Израиль. Представители израильского посольства также заявили, что подобные высказывания — это искажение исторических фактов, реабилитация Холокоста и оскорбление тех, кто был убит Бандерой и его людьми. Многие страны отказываются поддерживать Киевский режим и вводят экономические санкции против России именно из-за усиления националистических настроений и подобных резких высказываний официальных лиц.

Аналіз матеріалу та обговорення результатів роботи над вправою, можливі висновки:

- ▶ особливі зусилля рашистської пропаганди зосереджені на фігурі Степана Бандери, який залишається ворогом номер один усієї російської влади, головним антигероєм російської пропаганди;
- ▶ намагання сформувати під впливом потужної брехливої російської пропаганди дуже викривлене уявлення про українських патріотів — Степана Бандеру та інших видатних діячів Організації українських націоналістів;

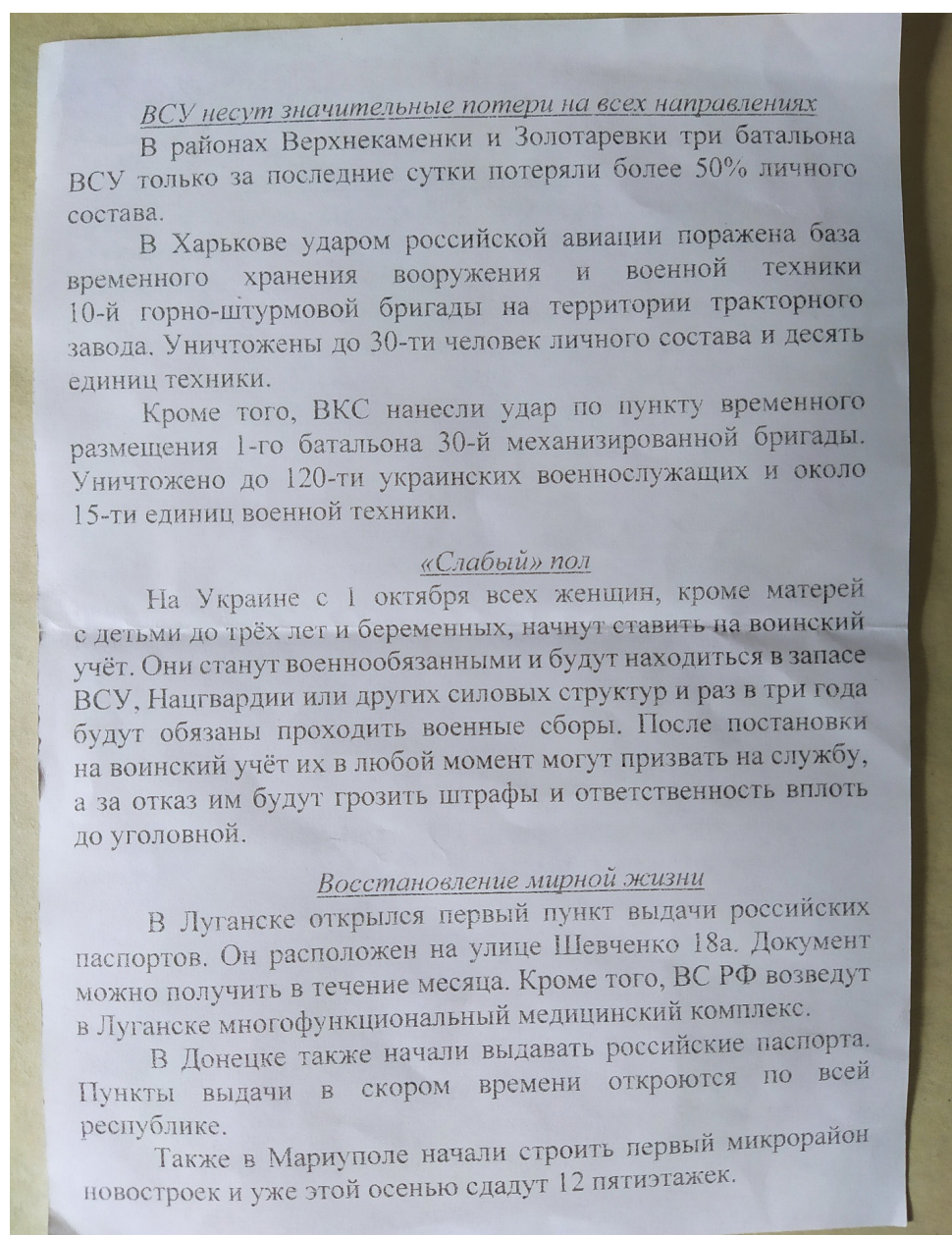
- ▶ оперуючи словами «нацисти» і «київський режим», російські пропагандисти прагнуть перекопати окуповане населення в тому, що нинішня влада в Україні представляє не більшість народу, а лише одну його групу, яка нібито шляхом незаконних, насильницьких дій захопила владу, яку перестає визнавати зовнішній світ.

Крок 3

Опрацюйте фейкову інформацію, щодо мобілізації українських жінок та виділіть основну маніпуляційну мету повідомлення, враховуючи що саме в цей час окупаційна влада на Херсонщині практикувала евакуацію жінок та дітей до РФ.

«Слабый» пол

На Украине с 1 октября всех женщин, кроме матерей с детьми до трех лет и беременных, начнут ставить на воинский учет. Они станут военнообязанными и будут находиться в запасе ВСУ, Нацгвардии или других силовых структур и раз в три года будут обязаны проходить военные сборы. После постановки на воинский учет их в любой момент могут призвать на службу, а за отказ им будут грозить штрафы и ответственность вплоть до уголовной.

Аналіз медіатексту та обговорення результатів роботи над вправою, можливі висновки:

- ▶ інформація щодо мобілізації жінок в Україні не відповідає дійсності;
- ▶ така дезінформація покликана дестабілізувати ситуацію в окупованому регіоні та спонукати мирне окуповане населення до добровільної евакуації до РФ.

Крок 4 (10 хв)

Підсумок / рефлексія за результатами проведення вправи:

1. Порівняйте зразки пропаганди російських агітаційних листівок і нацистських, знайдіть основні маркери мови ворожнечі.

Зображення 1 — <https://ukrainer.net/wp-content/uploads/2022/06/0-6.png>.

Агітаційні листівки деморалізують та інформаційно дезорієнтують ворога, підбурюючи мирних жителів до бунту проти своєї влади та обіцяючи їм краще життя у ворожій країні. Сучасні зразки російської агітпропаганди виглядають як «косплей» (костюмована гра) на схожий інфопродукт часів гітлерівської Німеччини.

Зображення 2 — <https://ukrainer.net/wp-content/uploads/2022/06/1-2-1.jpg>.

Зображення 3 — <https://ukrainer.net/wp-content/uploads/2022/06/1-1-1.jpg>.

Текст німецької агітки

Населення Москви!

Німеччина не бажала війни.

Німецька армія не є ворог народу.

Вона бореться лише проти комуністичної анархії та проти злочинців, що сидять у Кремлі.

Ваші жидівсько-комуністичні правителі спричинили війну. Вони ж примушували червоних льотчиків бомбардувати беззахисні столиці Фінляндії й Румунії: Гельсінгфорс та Бухарешт. Гітлер наказав своїм збройним силам дати негайну відповідь на зухвалі нальоти червоних бомбардувальників.

Вам доводиться тепер страждати через злочинну політику Сталіна та його поплічників.

Піднімайтесь проти шахраїв, вони пригнічували вас 24 роки.

Женіть їх!

ЯКЩО ВИ ЛІКВІДУЄТЕ ЇХ, НАЛЬОТИ НІМЕЦЬКИХ ЛЬОТЧИКІВ НЕ ПОВТОРЯТЬСЯ!

Текст сучасної російської листівки

ШАНОВНІ МЕЛІТОПОЛЬЦІ!

Росія не воює з українським народом!

Влада належить народу, а не київській хунті!

Росія гарантує вам мир і безпеку!

Цивільному населенню країни нічого не загрожує!

На час проведення спеціальної операції Збройних сил Російської Федерації на території України просимо вас дотримуватись наступних правил:

Не залишайте без необхідності свої будинки і місця постійного проживання.

Не наближайтесь до озброєних людей та військової техніки.

Не перетинайте дорогу перед військовим транспортом, що рухається.

Перш ніж повернути увагу російських військовослужбовців, попередньо продемонструйте їм, що ви незброєні.

Не переміщайтесь зі зброєю. Пам'ятайте, що в умовах бойових дій озброєна людина сприймається як загроза.

Не залишайте дітей без нагляду. Не дозволяйте дітям йти одним із дому.

В окремих районах можливі короткочасні перебої з постачанням електрики, медикаментів, продовольства.

Ми разом маємо не допустити безчинства озброєних банд мародерів, грабіжників і націоналістів, які отримали зброю внаслідок злочинного рішення влади безконтрольно роздавати її населенню.

НЕ ВІРТЕ ПРОПАГАНДІ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ З КИЄВА!

Російські пропагандисти десятки років розвивали дискурс «свої-чужі», протиставляючи РФ країнам заходу та постійно нагадуючи населенню (як Росії, так і країни, у яку прийшли з війною), хто їхній «справжній ворог». Ідеї вищості Росії як «країни-визволительки від нацизму» і «країни-хранительки миру» досі є однією з ключових у їхній політиці «м'якого впливу».

Зображення 4 — <https://ukrainer.net/wp-content/uploads/2022/06/2-2-1.jpg>.

Зображення 5 — <https://ukrainer.net/wp-content/uploads/2022/06/2-1-1.jpg>.

Текст німецької агітки

Мешканці м. Києва!

Німеччина вас кличе!

Мільйони німецьких солдатів воюють на всіх фронтах. Місяця праці звільнились й повинні бути заповнені.

Записуйтесь добровільно на виїзд до Німеччини.

Ви будете працювати в сільському господарстві, або в промисловості будете кувати зброю проти большевизму.

В Німеччині вам буде добре!

Ваші родини, що залишаються в Києві, будуть одержувати допомогу.

Працюйте добровільно в Німеччині, поки Німецька Армія бореться проти жи́до-большевизму!

Кияни! Німеччина на вас чекає.

Доведіть, що ви хочете допомогти вашою працею. Записуйтесь у Ваших районах на добровільний від'їзд до Німеччини.

В дорогу до Німеччини!

*Комісар міста Києва
РОГАШ*

Текст російської агітки

Міністерство Російської Федерації з розвитку Далекого Сходу і Арктики

Корпорація розвитку Далекого Сходу і Арктики

Далекий Схід Росії чекає на вас!

Особливі умови для учасників Держпрограми переселення співвітчизників з-за кордону, що обрали для життя далекосхідні регіони РФ, 170 тис. рублів

Підйомні (виплата на облаштування)

до 10 місячних прожиткових мінімумів на кожного переселенця — 600 тис. рублів

Житловий сертифікат на 6 кв. м на кожного переселенця

До 3-х місяців Прискорене отримання російського громадянства 8,5 тис. рублів

Допомога за відсутності доходу у розмірі половини прожиткового мінімуму

До 2 % річних Далекосхідна іпотека

1 га Безкоштовна земля Далекосхідний гектар

Консультації з переселення на Далекий Схід

Корпорація розвитку Далекого Сходу і Арктики тел. +7 925 196 06 06

Група у телеграм
Їдемо на Далекий Схід
(qr-код)

Переманювання на свою територію людей, постраждалих внаслідок війни або під час війни, країна-агресор практикує постійно, агітує населення тимчасово окупованих нею територій, яке почувається вкрай незахищеним через нестабільний або скрутний фінансовий стан, виїздити на заробітки до окупантів.

Тепер, на жаль, теж є випадки, коли Росія насильно вивозить мирних українців і військовополонених на свою територію, примусово «пропонуючи» їм роботу. Такі дії — це воєнний злочин і злочин проти людяності, а також порушення міжнародних норм гуманітарного права.

САМОСТІЙНЕ ЗАВДАННЯ

Прочитайте вислови іноземного та українського журналістів щодо ролі журналістики під час військових конфліктів. Напишіть мініесеї щодо ролі правди в новітній історії України.

«Коли я був в Слов'янську (2015), то (...) треба було вирішити, чи писати про російські танки, які перетинають кордон, чи цитувати Кремль, який стверджує, що жодних російських військ на Донбасі немає. Найкращий шлях боротьби з пропагандою — це правда. Журналісти не солдати. Ми не працюємо для того, щоб захистити одну сторону і звинуватити іншу. Ми маємо висвітлити те, що відбувається, й дати аудиторії самій вирішити, хто добрий, а хто поганий».

*Нолан Петерсон, американський журналіст,
зосереджений на військових конфліктах*

Нолан Петерсон

«Таким чином у принципах журналістики не змінилося нічого. Змінилися способи їх застосування. Ми маємо бути ще більше прихильними до принципів, бо то є правда, а правда рятує життя. Журналісти повинні повідомляти все, як є. Нейтральним бути не можна, об'єктивним — необхідно».

*Андрій Куликов, Голова Комісії з журналістської етики,
співзасновник «Громадського радіо»*

Андрій Куликов

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Від держави і фондів. Які виплати можуть отримати українці у Польщі. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/vid-derzhavi-i-fondiv-ki-viplati-mozhut-otrimati-1673987235.html>.
2. Бандерофобія в російській пропаганді: історія і сучасність. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28206392.html>.

3. Ефект інформаційного вакууму як чинник впливу на організацію інформаційно-пропагандистського забезпечення Військово-морських сил Збройних сил України у лютому — березні 2014 року. URL: <https://mil.in.ua/uk/efekt-informaciynoho-vakuumu-yak-chynnyk-vplyvu-na-orhanizaciyu-informaciyno-propahandystskoho-zabezpechennya-viyskovo-morskyh-syl-zbroynyh-syl-ukrayiny-u-lyutomu-berezni-2014-roku/>.
4. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с.
5. Медіаграмотність: Підручник для вчителів / Сінді Шейбе, Фейз Рогоу/ перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. Київ: Центр вільної преси, Академія української преси, 2017. 319 с.
6. Найпоширеніші фейки про мобілізацію жінок в Україні. URL: <https://rayon.in.ua/news/527698-nayposhirenishi-feyki-pro-mobilizatsiyu-zhinok-v-ukraini>.
7. Ознаки та методи пропаганди. Ілларіон Павлюк. URL: <https://www.ea.org.ua/2016/11/16/propaganda-pavliuk/>.
8. Російські агітки підозріло схожі на нацистські. URL: <https://ukrainer.net/ahitky/>.
9. Російська пропаганда посилюється. Чи здатен Кремль розсварити Україну та Польщу? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/naratyvy-rosijska-propahanda-dezinformatsiya-polshcha/32070489.html>.
10. Як російська пропаганда мутує в умовах війни — дослідження. URL: <https://texty.org.ua/fragments/108590/yak-rosijska-propahanda-mutuye-v-umovah-vijny-doslidzhennya/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРОК ТА АВТОРІВ

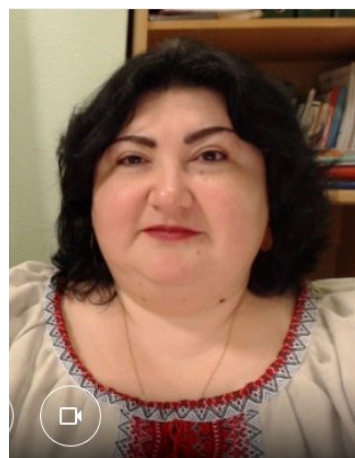
Галина Дегтярьова, завідувачка кафедри методики навчання мов і літератури КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», доктор педагогічних наук, випускниця 1-ї Літньої школи медіаосвіти АУП, авторка численних посібників та навчальних програм з медіаосвіти та медіаграмотності для різних вікових категорій, рекомендованих МОН України, регіональна координаторка впровадження медіаосвіти в навчальних закладах Харківської області

Олександр Желіба, доцент кафедри права та методики викладання історико-юридичних дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, геральдист, вікіпедист. Член Українського геральдичного товариства. Кандидат педагогічних наук. Автор комплектів символіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Ніжинського агротехнічного інституту, Ніжинського медичного училища, Ніжинського району Чернігівської області, Яготинського району Київської області і його населених пунктів. Член Всеукраїнського об'єднання викладачів суспільних дисциплін і громадянської освіти. Автор посібників, підручників, навчальних програм з історії, громадянської освіти, медіаосвіти.

Ірина Ковач, завідувачка медіацентру КЗ «Херсонська обласна бібліотека для дітей ім. Дніпрової Чайки», авторка посібників з медіаосвіти.

Олександр Мокрогуз, завідувач кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського ОІППО імені К. Д. Ушинського, доцент, кандидат педагогічних наук. Співатор шкільних програм, підручників, навчально-методичних посібників із громадянської освіти, історії, медіаосвіти, рекомендованих МОН України для загальноосвітніх шкіл та педагогічних ВНЗ України. Член Всеукраїнської спілки викладачів суспільних дисциплін і громадянської освіти.

Валентина Потапова, до 2014 року старший викладач кафедри історії та правознавства Кримського гуманітарного університету (м. Ялта). Після окупації АР Крим та м. Севастополь, з 2014 року — громадський діяч. З 2017 року по 2023 рік — голова громадської організації «Центр громадянської просвіти «Альменда» : <https://almenda.org/> Основні напрямки роботи: моніторинг та дослідження стану громадянського суспільства тимчасово окупованих територій та в Україні. Член Громадської ради при Міністерстві освіти і науки України, Експертної ради Постійного представництва Президента України в Криму, Експертної мережі Кримської платформи (гуманітарна політика).

Навчально-методичний посібник

МЕДІАОСВІТА В ОГНІ. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ КУРСУ «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА»/«ІСТОРІЯ»

Навчально-методичний посібник

Відповідальність за ілюстративний матеріал несуть автори

Наукова редакція: *Оксана Волошенюк, Валерій Іванов, Раїса Євтушенко*

Літературна редакція: *Олександр Телемко*

Верстка: *Андрій Чернявський*

Академія української преси

тел. (044) 223 73 11

e-mail: info@aup.com.ua

Портал «Медіаосвіта та медіаграмотність»: <http://www.medialiteracy.org.ua/>

Сайт Академії української преси: <http://www.aup.com.ua>

Сторінка у фейсбуку: <https://www.facebook.com/aupfoundation>